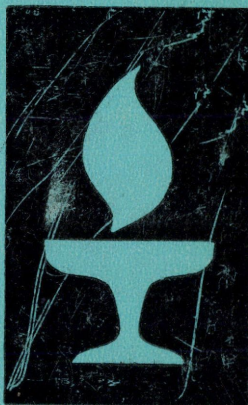

KERESZTÉNY MAGVETŐ

80. ÉVFOLYAM 3. SZÁM — ALAPÍTÁSI ÉVE 1861
KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1974

KERESZTÉNY MAGVETŐ

3. szám

1974

80. évfolyam

KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

Harminc év 131

TANULMÁNYOK

Dr. Szabó Árpád	
Az istentisztelet alkotóelemei	133
Gellérd Imre	
Az úrvacsorai ágenda	140
Dr. Izsák Vilmos	
Valláslélektani ismeretek jelentősége a homiletikában	145
Dr. Szász Dénes	
Szenci Molnár Albertre gondolunk...	151
Veszelovszky Iván	
Szenci Molnár Albert (1574—1634)	153
John C. Godbey	
Adalékok Socinus Faustus teológiája jobb megismeréséhez	155
Szabó Sámuel	
A brassói unitáriusok templomépítő korszaka	159
Gyallay Domokos	
Egy végrendelet története	164
Kisgyörgy Zoltán	
Az unitárius Danielek vargyasi kastélya	167
Istentiszteletünk megújulásának útján	170

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Iajor Sándor	
Akiket Isten lelke vezérel	174
Tekete Lajos	
Mindig reformálni	176
EGYHÁZI ÉLET	180
HÍREK	181
KÖNYVSZEMLE	183

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861

Megjelenik negyedévenként

Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: Cluj-Napoca, Bulevardul Lenin nr. 9.

Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9. Telefon 146—09

Szerkesztő bizottság: dr. Kovács Lajos püspök (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád, Szabó Dezső (szerkesztők) és Sebe Ferenc

HARMINC ÉV

1974. augusztus 23-án az ország népe és vele együtt a mi unitárius egyházunk is örömmel ünnepelte a fasiszta uralom felszámolásának harmincadik évfordulóját.

Akik azóta születtek, vagyis egyháztagjaink egy része nem is látta, csak hallotta, milyen pusztítást vitt véghez hazánkban a közel négy évig tartó háború. A Bukarestben megszervezett fegyveres felkeléskor iparunk jelentős része romokban hevert, mezőgazdaságunk gondozatlan volt, az ország hadszíntérré vált. Csak miután a Tudor Vladimirescu hadsereg a szovjet haderő oldalán megtisztította hazánkat, és útjában más országokat is, a visszavonuló német fasisztáktól, azután indulhatott meg az újjáépítés. És nem a régi földesúri-burzsoá Románia épült újjá, hanem helyét a szocialista Románia, a dolgozók hazája, a román nemzet és az együttélő nemzetiségek otthona foglalta el.

A népi erők, élükön a kommunista párttal, megszüntették az idegen monarchiát, s Románia előbb népköztársasággá, majd szocialista köztársasággá alakult. Az államosítás a nép kezébe adta a termelőeszközöket, s az ipar a nemzetgazdaság vezető ága lett. A mezőgazdaság is a termelőszövetkezetek útján a szocializmus irányába fejlődött, a parasztság felzárkózott társadalmunk vezető osztálya, a munkásság mellé. Az értelmiség számára a termelőerők ugrásszerű fejlődése, a tudományos kutatás és a művészi alkotás anyagi alapjainak megteremtése addig ismeretlen távlatokat nyitott. A vallásszabadság alkotmányba iktatása, az egyházaknak nyújtott állami támogatás egyenjogúságot, együttműködést hozott a különböző felekezetek között. Harminc év elteltével a szocialista Románia nemcsak belsőleg alakult át gyökeresen, hanem világszerte megbecsülést vívott ki magának, és kezdeményezőjévé vált az államok közötti békének, barátságnak, társadalmi berendezkedésüktől függetlenül.

Az országépítő munkából a mi unitárius híveink is kiveszik részüket munkahelyükön, erőikhez mérten; mindnyájan ünnepelünk. Egyházunk szolgálata nemcsak Isten országának megvalósítására irányul, hanem földi otthonunk szépítéséhez is vezet. A nagy nemzeti ünnep alkalmával püspökünk, dr. Kovács Lajos a Köztársaság Csillagrendjének harmadik osztályát és a „Románia fasiszta uralom alóli felszabadítása 30. évfordulója“ alkalmából kiadott emlékérmét nyerte. Ez utóbbi kitüntetésben részesült még dr. Barabássy László és dr. Mikó Imre főgondnok, dr. Erdő János főjegyző, Sebe Ferenc előadótanácsos, Nagy Béla és dr.

Szász Dénes tiszteletbeli esperes, valamint Kolcsár Sándor esperes-lelkész. Munkánkban serkentően hat az állam részéről jövő elismerés.

Az elismerés a felsoroltakon át az egyház egyetemének szól, és a negyedik évtized küszöbén további erőfeszítésekre kötelez.

Ennek jegyében fogalmazta meg Képviselő Tanácsunk ünnepi üzenetét, amelyet Nicolae Ceaușescu, első köztársasági elnökünknek küldött és amelyet az alábbiakban teljes egészében közlünk olvasóinkkal:

Elnök Úr!

A Románia Szocialista Köztársasági Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa folyó év augusztus 14-én ünnepi ülésre ült össze Kolozsváron arra emlékezve, hogy hazánk három évtizeddel ezelőtt szabadult fel a fasiszta uralom alól. Tanácsülésünk az egyház vezetősége, lelkesi kara és a hívek nevében lelkes örömet és meglegedését fejezi ki Nagyméltóságodnak 1974. augusztus 23-a alkalmából.

Üdvözljük Önt, mint a harminc éve lezajlott események cselekvő részesét, mint a három évtized folyamán aratott győzelmek szervezőjét, most pedig mint a szocialista Románia első köztársasági elnökét és egyben a Szocialista Egységfront elnökét is.

Teljes tudatában vagyunk annak, mit jelent az elmúlt harminc esztendő, hiszen ragyogó jövőnk felé nyitotta meg az utat a román nép számára.

Büszkék vagyunk nemzetgazdaságunkra, az ipar, a mezőgazdaság és a kereskedelem fejlődése során elért eredményekre, valamint az ország társadalmi élete és művelődése terén bekövetkezett sikerekre. Általuk a román nép a társadalmi és a gazdasági haladás újabb lépcsőfokaira emelkedik szüntelenül.

Teljes mértékben értékeljük az államvezetés külpolitikáját; ennek eredményeképpen kapcsolatba léptünk a világ majdnem minden országával, tekintet nélkül politikai és társadalmi rendszerükre.

Nemkevésbé örvendünk, hogy az együttélő nemzetiségek kérdése megoldást nyert, s hazánk valamennyi fia, nemzeti vagy vallási hovatartozásától függetlenül, sokoldalúan fejlett szocialista társadalmunk építésében egyesült. A vallásszabadság megvalósulását is hangsúlyoznunk kell, melynek áldásaiban a mi unitárius egyházunk is részesült. Mély meglegedésünkre szolgál, hogy egyházunk részt vesz a Szocialista Egységfront munkásságában, amely Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt újabb lehetőségeket nyújt számunkra, hogy lankadatlan erőinkkel hozzájáruljunk az új élet teremtéséhez közös hazánkban, Románia Szocialista Köztársaságban.

Ezekkel az érzésekkel ünnepeljük a harmincadik évfordulót — együtt az ország valamennyi polgárával. Meggyőződésünk, hogy hazánk új győzelmeket fog aratni a modern Románia megteremtése, a béke és a népek közötti megértés terén.

Éljen és virágozzék drága hazánk, Románia Szocialista Köztársaság!

Dr. KOVÁCS LAJOS püspök

Dr. MIKÓ IMRE főgondnok

TANULMÁNYOK

AZ ISTENTISZTELET ALKOTÓELEMEI

Mielőtt a címben megjelölt problémával foglalkoznánk, próbáljunk választ keresni erre a kérdésre: Mi az istentisztelet?

A kereszténységet megelőző vallások istentiszteletét a theurgia jellemezte, az a hit, hogy bizonyos kultikus cselekmények végrehajtása által az ember befolyásolhatja az istenek akaratát s azt a maga kívánsága szerint megváltoztathatja. A zsidó nép vallása ebben a tekintetben is egy magasabb fejlődési fokot jelent. A kultusz Jáhvé és a zsidó nép közötti szövetség kifejezője, melyben Isten az ő választott népétől feltétlen hűséget és engedelmességet kíván.

Jézus új megvilágításba helyezte az Isten és ember viszonyát. Az Ószövetség szolgálai félelme helyébe a gyermeki bizalmat és szeretetet, a törvény betűje helyébe a lélek szabadságát tette. Isten a mi Atyánk, aki szellemi valóság, s őt csak „lélekben és igazságban“ közelíthetjük meg. Az istentisztelet formájával azonban sem Jézus, sem közvetlen tanítványai közelebből nem foglalkoztak. A keresztények istentisztelete mégis elég korán kialakult, mivel az első gyülekezetek zsidó és pogány eredetűek voltak, mind a zsidó, mind a pogány istentiszteletből átvettek bizonyos cselekményeket és részeket.

A zsidó-keresztény istentisztelet kezdetben az ószövetségi liturgiához ragaszkodott. ApCsel 3, 1—2-ben és 5, 12-ben olvassuk, hogy kezdetben a keresztények is részt vettek a jeruzsálemi templomban tartott istentiszteleten és ott a „Salamon tornácában“, a templom egyik előcsarnokában imádkoztak. De részt vettek szombatoként a zsinagógai istentiszteleten is, amely, eltérően a templomi kultusztól, írásmagyarázatból, imádságból és zsoltáreklésből állott. Később ezeket a formákat átvették és keresztény tartalommal töltötték meg.

A pogány-keresztény gyülekezetek életében az istentisztelet sokkal önállóbban fejlődött. Az alkotóelemek itt is az ének, ima és beszéd vagy írásmagyarázat voltak (Kol 3,16). Bár szó van arról, hogy a tanításban kiválóbbak vezetőivé lettek az istentiszteletnek (presbiteros, episcopos, 2Tim 2,2), azért általában az egyetemes papság elve alapján állottak, s az asszonyokon kívül bárki nagykorú előállhatott a gyülekezetben imádsággal és tanítással (1Pt 2,9).

A keresztény istentisztelet formái és főbb elvei tehát már az apostoli korban megállapítást nyertek. A folyamat azzal kezdődött, hogy az úrvacsorát elválasztották a szeretetvendégségtől, melyet egyre ritkábban gyakoroltak. Az úrvacsora az istentisztelet középpontjába került, s

már a III. században az áldozat gondolata kapcsolódott hozzá. A gyülekezet mindinkább a háttérbe szorult, a papság jelentősége viszont emelkedett. Az istentiszteleti cselekmények mágikus erőt nyertek. A zsidópogány elemekből kialakult az ókatolikus liturgia, amely a középkori egyház istentiszteletének képezte alapját.

A római katolikus istentisztelet alapját Nagy Leó és I. Gelasius pápák vetették meg; igazi kifejtője azonban Nagy Gergely pápa volt, aki behozta a zenét és a kórusokat, s a „római misét“ emelte általános érvényre. A tridenti zsinat a Gergely-féle liturgiát fogadta el, s az kisebb-nagyobb átdolgozással ma is érvényben van. A mise által a hívő lélek érdemeket kíván szerezni Isten előtt, és az Ő akaratát a maga javára próbálja megnyerni üdvösségének biztosítása érdekében.

A reformáció a hitet állította az üdvösség egyetlen feltételéül. Az istentisztelet fő célját és rendeltetését is abban látta, hogy hitet adjon, s azt fokozza, emelje és támogassa. Ennek a hitbeli gyarapodásnak egyetlen biztos eszköze Isten ígéje, amint az a Bibliában rögzítve van. Ezért az istentisztelet központja az ígehirdetés, mert „a hit hallásból van“.

A reformáció mégis nyitott kaput hagyott a további kísérletezésre. Ezért a protestantizmus életében az istentisztelet lényege, jelentősége és célja aszerint változott, amint a vallásos gondolkodás a kereszténység lényegét felfogta és magyarázta. Így pl. a protestáns ortodoxia bár megtartotta a hitet mint az üdvösség egyetlen biztosítékát, de azt hirdette, hogy azt tanítás által kell meggyökereztetni és nagyra nevelni az emberben. Ezért az istentisztelet a káték magyarázására és a hittételek terjesztésére szorítkozott, mert abból az alapfeltevésekből indult ki, hogy a hit és a dogma egyet jelent. Ezt az utat követte a vallásos racionalizmus is, azzal a különbséggel, hogy kritika tárgyává tette az egyházi tantételeket is. Célja az értelemre hatni, mert előbb valamit meg kell érteni, s azt csak azután lehet hinni. Ami az értelemmel ellenkezik, az nem lehet vallási érték. Ez az irányzat a templomot iskolának tekintette, s az istentisztelet célját a tanításban és ismeretterjesztésben határozta meg.

Az ortodoxia és racionalizmus visszahatásaképpen született pietizmus a kereszténység lényegét az áhítatban és kegyes cselekedetek gyakorlásában látta. Az istentisztelet célja ezek szerint a világ megjobbítása, az emberek megtérítése és az isteni kegyelem elnyerése. Útja: az imádkozás és bibliaolvasás.

Az unitárius felfogás szerint a vallás lényege nemcsak hit vagy tan vagy pusztán cselekedet, hanem „lélek és élet“, mégpedig jézusi lélek és élet. Mint minden élet, úgy a vallásos lélek is külső megnyilatkozást keres. Ennek a külső kifejezője az istentisztelet. Az istentisztelet tehát nem forrása és kiindulása a vallásos érzésnek, hanem annak eredménye. Ebből önként következik, hogy az istentiszteletnek a vallásos érzés hű kifejezőjének kell lennie, s ami e kifejezést zavarja, legyen bármilyen művészi, mégsem mondható istentiszteletnek.

A búzaszemben az életre és termékenységre alkalmas csíra csak akkor fog kifejlődni és termést hozni, ha jó talajba vetik, illetve megfelelő feltételek közé kerül. Az istentiszteletnek is ilyen hatást tulajdoníthatunk, amelyet az emberi lélekre gyakorol. Akiben nincs hit, vallásos érzés, erkölcsre való készség, annak az istentisztelet sem adhat, de aki-

ben megvan ezeknek legalább a csírája, annál elősegíti a továbbfejlődést és termékenységet.

Ilyenformán ahelyett, hogy azt várnók, hogy Isten leszálljon közénk, közös áhítatunkban mi emelkedünk Hozzá, s ahelyett, hogy Őt próbálnánk akaratumk eszközévé tenni, mi keressük az Ő akaratát, hogy életünket egyazon hullámhosszra hangoljuk a valláserkölcsi világrenddel. Az igazi istentisztelet tehát az, melynek verőfényében vallásos érzésünk a kellő táplálékot megtalálja; amely értelmünket, szívünket és akaratumkat egyaránt mozgásba hozza. Ezért nem közömbös, hogy az istentisztelet alkotóelemei és rendje mennyiben felelnek meg a lélek igényeinek.

Az unitarizmus istentiszteleti rendjét és alkotóelemeit tekintve szintén az evangéliumi alapra megy vissza. Istentiszteletünk az őskeresztény istentisztelet alkotóelemeit vette át és fejlesztette tovább, ezek: ének, ima és prédikáció vagy egyházi beszéd. A reformáció korában Dávid Ferenc istentiszteleti rendje ugyancsak ezeken az elemeken épült fel. Hunyadi Demeterék már bővítették azzal, hogy a prédikáció előtt imát mondtak, melyet az Úri imádság zárt be, az istentiszteletet pedig 2Thesz 2,16—17 verseivel fejezték be.

1 Ének. Az unitárius istentisztelet énekkel kezdődött. Az „isteni dicséretnek, imádságos és vigasztaló énekek“ címet viselő első énekeskönyvünkben az énekeket az egyházi év felosztása szerint rendezték el. Háromféle éneket használtak: himnuszokat, antifonákat és zsoltárokat.

A vasárnapi istentisztelet Dávid Ferenc korától egészen a 18. századig megtartotta az antifonákat és az ezek után rendelt zsoltárokat. Az istentisztelet ezekkel kezdődött, de Agh István már sajnálkozik afelett, hogy ezt a jó szokást sok helyen elhagyták, megelégedve egy zsolnárnak vagy dicséretnek az eléneklésével. Az antifonák az énekeskönyv későbbi kiadásaiban is benne voltak, mellettük még litániákat is használtak, melyek által az istentisztelet élénkebbé, változatossá és hatásosabbá vált.

A 17. és 18. században általánosan elterjedt használatban a Károli Gáspár zsolnárfordításai voltak. Ennek megvolt a maga jól ismert történelmi oka, de gyakorlati magyarázata is. Később Szenci Molnár Albert átírta a zsoltárokat, francia dallamokra alkalmazta és ezzel az éneklést is irányította. Jóllehet nekünk is volt zsolnárfordítónk Bogáti Fazekas Miklós költőnk személyében, de az ő fordításai csak magánhasználatban terjedtek, egészen az énekeskönyv legújabb átdolgozásáig, amikor Pálfi Márton az ő fordításaiból is felvett néhányat.

Enyedi György szerint lelki énekkel kell dicsérni Istent. „Induljon az szív, fakassza ki a száj a szózatot, az belső indulatot és szeretetet és úgy kezdjen énekelni. Mindenkor az Úrnak tisztességére nézzünk.“ Enyedi korában — ezt tükrözik beszédei — a miseéneklés ellen bevezetett reform azt eredményezte, hogy némely gyülekezet egészen tartózkodott az énekléstől. Enyedi azzal kívánja segíteni az istentiszteleti éneklés ügyét, hogy a Bibliából felsorolja a nagy énekeseket, hogy általuk példát adjon: „Ha Mózes, Dávid és az angyalok nem szégyenlették az Úrnak éneket mondani, te se szégyeld. Ezt cselekszik másutt is a jól rendelt ekklesiákban.“ Ugyanakkor azonban kikel a túlzások ellen, amelyektől a reformáció tisztaságát és igazságát félti: „Tévelyegnek, akik sípokot, orgonákat fúnak a templomban. Mi elégedjünk meg az szájjal

és szóval mondott dicséretekkel és eképpen magasztaljuk az mi Istenünket.“

Agh István, aki rendszerbe foglalta szertartásainkat, az istentiszteleti éneklést így szabályozza: „Legelőször éneklésnek kell lennie vagy az isteni dicséretekből, melyek nem kevés jobbitással 1749. s közelebb 1777. esztendőben kibocsáttattak, vagy a zsoltárokból, melyeket Szenczi Molnár Albert vallásra való tekintet nélkül helyesen szerzett volt.“

Amíg orgona nem volt, a kántor a templom közepén levő éneklő-állvány mellől olvasta a szöveget és vezette az éneket. Templomainkban az orgona csak a 19. században kezd meghonosodni. Első a kolozsvári 1806-ban, majd a bágyoni és fokozatosan a többi. Párhuzamosan követte ezt a templomi éneklés tökéletesedése, bár ebben a tekintetben még ma is nagyon sok a kívánnivaló.

Az ének mint az istentisztelet alkotóeleme zenés imádság. Tartalmilag lehet egyéni és közösségi érzelmeknek a kifejezője, bár mint istentiszteleti cselekmény mindig csak közösségi lehet. Az egyházi éneknek formai és tartalmi követelménynek kell megfelelnie. Formailag a legfontosabb, hogy legyen dallamos, s a dallam legyen hű kifejezője a szövegnek. Tartalmilag megköveteljük, hogy legyen összhangban hitelveinkkel, fejezze ki azt a pozitív tartalmat, amely megfelel a mi hit-és életfelfogásunknak.

Énekeink mind formai, mind tartalmi szempontból alapos revízióra és megújításra várnak. Ez a munka egyrészt már elkezdődött és eredményeket is tud felmutatni, s minden reményünk megvan arra, hogy egy új és friss egyházi ének kultúrának az alapjait rakjuk le általa.

2 *Ima.* Az imádság Isten és a hívő ember legbensőbb viszonyának a kifejezése. Forrása a hit és a bizalom. Amilyen a hitünk, olyan imádságunk is, és akiben bízunk, ahhoz intézzük imáinkat. Mivel az ima az érzelem gyümölese, vannak, akik azt mondják, hogy egészen az érzelmennek kell átengedni, s fölötte gondolkodni, elmélkedni, egy szóval bevonni az értelmi tevékenység világába vagy éppen kritikának vetni alá nem tanácsos és nem is szabad. Ezt a tételt azonban maga a vallásfejlődés folyamata cáfolja meg.

Az imádság szoros kapcsolatban van a vallásos fogalmakkal, amint azok fejlődnek és tisztulnak, éppen úgy fejlődik és tisztul az imádság is mind formában, mind tartalomban.

Az ima egyetemes vallásos jelenség, alig van megfelelőbb kötelék a hívő emberek összekapcsolására, mint az imádság vágya, szükségességének érzése. Ezért bír különös jelentőséggel az istentiszteleti imádság mint közös cselekmény.

Az istentiszteleti imával kapcsolatban követelményként állítjuk fel, hogy legyen összhangban: a tiszta egyistenhittel, a világegyetem törvényszerűségével, az erkölcsi világrenddel és az evangélium szellemével. Mit jelentenek ezek a követelmények?

Imáinkban elmosódnak a határok az Istenről vallott felfogás különböző formái között, s mert csak a személyes Istenhez tudunk imádkozni, kifejezéseinkben gyakran mozgunk az antropomorfizmus és a panenteizmus között. Ez viszont csak a forma, keret, amelyet mindig a tiszta egyistenhit tartalmával kell megtöltenünk.

Az imádkozó ember is tudja, hogy a világ törvényeken épül fel, és felfogása szerint Isten van a törvények mögött. Ezért az imádságban

nem kérhetünk olyan isteni beavatkozásokat, csodákat, amelyek megzavarnák a rendet és összhangot.

Azonban a léleknek is vannak szabályai, s az imádságnak ezeket is tekintetbe kell vennie. Az imádság több mint pusztán hangulat, tárgya is van: az, aki általa erőre kap, újjászületik. Az imádság tehát lelki táplálék. Imádkozhatunk esőért, napsugárért, gyógyulásért, vigasztalásért, csak meglegyen a legfontosabb feltétel, az imádságos lelkület, amely nem tekinti az imát olyannak, amely sem nem használ, sem nem árt.

Az istentiszteleti ima közös cselekmény. Ezért itt az egyéni vágyak, törekvések háttérbe szorulnak, s a közös hit, közös cél és közös erkölcsi javak iránt való törekvés jutnak benne kifejezésre. Az ima tehát a gyülekezet tényleges hangulatának, Istenben való életének, Istenhez való viszonyának és Istenben való egységének a kifejezése. Az imádságból senki sincs kizárva, aki a gyülekezettel lelki közösségben él, ezért benne az egyén is megtalálja lelki szükségletét.

Amikor az istentiszteletből hiányzik az imádkozás szelleme, az merő formasággá süllyed, s az emberek lassan elszoknak tőle. A helyes imádkozás tehát egyben az istentisztelet hatékonyabbá tételét is jelenti. A lelkész őszintén és teljes erejével próbálja meg új életet vinni az istentiszteletbe. Sohase lépjen a szószékre szellemi és erkölcsi előkészület nélkül, sohase imádkozzék nyilvánosan, mielőtt magában nem kérte Isten segítségét munkájára. Mérlegelje a gyülekezet szükségleteit, imádkozzék meggyőződése mélységéből, érdeklődése teljességéből, s akkor másokat is magával tud ragadni az imádkozás tiszta magaslataira. Az imádkozás tehát olyan magatartásnak az elérését akarja, amely felemeli a hívő embert Istenhez, hogy közvetlenül részesüljön áldásaiban. Ebben van az imádságnak mint istentiszteleti tényezőnek léte.

3 Prédikáció vagy egyházi beszéd. A protestáns istentisztelet legfontosabb alkotóeleme, ha azt a szempontot tartjuk szem előtt, hogy az evangéliumot hirdetjük. Olyan fontos rész, hogy történelmi kifejlődésére, tárgyára, kidolgozására és előadására nézve külön teológiai szakfejlődött ki: a homiletika.

Közismert az a tény, hogy az élőlőszónak milyen nagy szerepe volt a kereszténység kialakulásában. A középkori egyház istentiszteletében azonban a prédikáció fokozatosan elveszítette központi jellegét, s helyét a mise-áldozat foglalta el. A reformáció viszont újból visszahelyezte eredeti jogaiba, és újból az istentisztelet középpontjává tette. Az unitárius istentiszteletben is lényeges hivatása van a prédikációnak. Benne tükröződik, a lelkész lelkén keresztül, az egész gyülekezet valláserkölcsei élete. Minden prédikáció élő bizonyosságtétel Isten előtt, az a kapocs, amely összeköti a templomot az élettel. A templom és berendezése lehet akár milyen régi, de a prédikáció mindig a jelen életviszonyainak a hirdetője. A lelkész a szószéken nem egyszerűen liturgus, aki gépiesen, lélek nélkül végez megszokott szertartásokat, hanem hívő és küzdő ember, akinek lelkén az élet áramlatai vonulnak keresztül. Nem betanult szerepet játszik, mint a színész, hanem átéli s a valóságban önmaga is éli gyülekezete hitét és életét.

Az unitárius prédikáció a protestantizmus keretein belül nemcsak a jelenről való bizonyosságtétel, hanem a jövődőlnek, Isten országának is az előkészítőlje. Amíg keressük Isten országát, addig mindig meglesz a prédikáció hivatása az istentiszteleten.

A prédikáció görög befolyás alatt kialakult keresztény irodalmi termék. A görög bölcséleti gondolkozás és formai érzék az első gyülekezetek rajongó, homályos és rendszertelen beszédét rendszeres, meggyőző és megragadó beszéddé alakítja át. Így lesz a keresztény prédikáció műalkotás.

A prédikációtól elválaszthatatlan a prófétai vagy apostoli jelleg. A lelkész mint Isten küldötte beszél a hívő emberekhez, és tekintéllyel beszél. Tartalmat csak akkor ad, ha magától jön, és nem mesterkélte vagy erőltetett. Ez egyéb tényező mellett erős meggyőződésből áll. Ellenkező esetben a tekintélyelv is érvényét veszti. Isten küldöttei által nem színtelen, erőteljes hangon beszél, hanem hatalommal és tüzzel.

A prédikáció anyagát a vallási és erkölcsi eszmék szolgáltatják: elsősorban a vallásiak. Nem mintha az erkölcs másodrendű jelentőséggel bírna, hanem mert az Isten és ember közti viszonyban a magasabb áll fennebb, s kifejezéseiben is a vallási gondolatok és eszmék jönnek elősorsban. Sőt még amikor szorosan vett erkölcsi kérdéssről van szó, a hit-eszméknek ott kell világolniuk, hogy fényük beragyogja az erkölcsit. Viszont a vallásnál is mindig szem előtt kell tartani az erkölcsit, mert enélkül élettelennek válik: „Azonképpen a hit is, ha cselekedetei nincsenek, meghalt önmagában“ (Jak 2,17).

Voltak időszakok, amikor csak erkölcsi kérdésekről prédikáltak, apró részletekig menve el, egészen a hasznossági erkölcsig. Az egyházi beszédben a vallási eszmék fénye és az erkölcsiek szentsége együtt bontakoznak ki: örök igazságok jutnak bennük kifejezésre, amelyek nem változnak.

A prédikációnak mégis tekintettel kell lennie a kor értelmi és erkölcsi szükségleteire, egyszóval a mában kell élnie. Az örök vallás-erkölcsi igazságok más-más vonatkozásban nyernek a különböző korokban kifejezést és tükröződnek a prédikációban. Azonban a különböző szellemi állapotok és áramlatok közt, a különböző árnyalatok és felekezeti felfogások mellett is a prédikáció mindig ugyanaz marad: az evangélium hirdetése. Erről egy pillanatig sem szabad megfeledkeznünk. Híveink azért jönnek a templomba, mert olyat akarnak hallani, amelyet csak ott kapnak meg. A prédikáció célja s ezen keresztül a lelkész hivatása: az evangélium hirdetése.

A kérdés az: Miképpen érhető el az a cél, hogy mi úgy prédikáljunk, hogy ne csak megértsenek, ne csak gyönyörködjenek beszédünkben, hanem a vallás-erkölcsi igazságokat, az evangéliumot úgy tárjuk elő, hogy azok foglalkoztassák is híveinket?

A homilétikai szabályok ismeretét bármennyire is szükségesnek tartjuk, csak eszközértékűnek tekinthetjük, s a hozzájuk való alkalmazkodás még nem teszi hatásosabbá s főként termékenyebbé prédikálásunkat. E század második évtizedében két követelményt állítottak fel a lelkésszel szemben, melyek ma is időszerűek: 1. a gyülekezetnek prédikáljon, 2. a való életet prédikálja.

Minden gyülekezetnek egy sajátos lelki világa van, amelyet az öt befolyásoló külső és belső tényezők irányítanak. Ha megfigyeljük gyülekezeteink életét, azt tapasztaljuk, hogy minden, ami közelfekvő a hallgatóság lelkéhez, a tényleges életviszonyokhoz, sokkal jobban érdekli őket.

Ehhez a kérdéshez kapcsolódik a lelkésznek mint prédikátornak a személyisége, mert éppen ezen keresztül érközik legközelebb hallgatóihoz. A személyiség nem veszi át szolgálai módon, amit másoktól hall, lát, olvas, hanem átéli, sajátjává teszi, és úgy adja át gyülekezetének. Augustinus még azt hangoztatta, hogy aki nem tud jó beszédet alkotni, tanulja meg a másét, mert minden jó beszéd Isten ajándéka a gyülekezet építésére. Újabban az a vélemény, s ebben sok igazság van, hogy az ilyen álláspont a prédikáció egyik legfontosabb részét, a prófétai elemet veszélyezteti, mert minden beszédnek elsősorban egyéni bizonyosságtevésnek kell lennie. A gyakorlati élet azt bizonyítja, hogy nem lehet elkerülni, már csak a tanulás és ismeretszerzés szempontjából sem, hogy idegen gondolatokat s így más beszédét is, fel ne használja a lelkész. Azonban ne tegye ezt szolgálai módon, mert csak akkor lesz hatása, ha az abban foglalt gondolatokat, eszméket átélte és sajátjává tette. Ne prédikáljon tele hanggal olyat, amit üres szívvel mond! — ez a megállapítás mindig érvényes marad. Végeredményben tehát a gyülekezetet megismerve, saját egyéniségünket kifejtve prédikáljunk.

És mit prédikáljunk? Egyetlen szóval is lehetne rá válaszolni: az evangéliumot. A kérdésnek a mi szempontunkból van egy elméleti és egy gyakorlati vetülete is: szüntelenül tanulni és benne élni a gyülekezetben. Az egyház történelme azt bizonyítja, hogy a nagy hatású prédikátorok ereje abban volt, hogy korukat prédikálták, vagyis a korukat mozgó eszmékről és kérdésekről beszéltek. Nekünk is benne kell élnünk abban a világban, amelyben az élet halad s az örökkévalóság szempontja alatt keresni a választ a hívő ember kérdéseire.

Az ének, ima és prédikáció együtt alkotják a teljes értékű istentiszteletet.

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

AZ ÚRVACSORAI ÁGENDA

1 Az unitárius úrvacsoratan lényegét Kriza János liturgikájában ezekben foglalta össze: „Az úrvacsora által emlékezünk Jézusra, és ezen emlékezés által belső ösztönzést nyerünk fenséges életpéldájának a követésére. Az úrvacsora csak elindít egy folyamatot, melyet nekünk kell kiteljesítenünk, egészen a megváltozásig.“ Az úrvacsora tehát nem üdv-szerző szertartás, hanem olyan cselekmény, mely Jézusra és valláserkölcsi igazságaira való emlékeztetés által hitünket növeli, lelkiismereti éberségünket fokozza, vallási tudatunkat mélyíti, önvizsgálatra és önismeretre készítet. Egyszóval megteremti az alanyi feltételeket ahhoz, hogy megváltozzunk, hibáinkat elhagyjuk, vétkeinktől megtisztuljunk, minőségileg előbbre lépjünk, Istennel és felebarátainkkal való közösség által gyarapodjunk.

Az úrvacsora egy termékenyítő asszociációs folyamat megindítója, mely a következő mozzanatokból áll: Úrvacsorát veszek s általa Jézusra és tanítására emlékezem. Ez eszembe juttatja, hogy én miképpen viszonyulok hozzá és evangéliumához. A visszaemlékezés arra készítet, hogy mérleget készítek: életszabályaiból mit tartottam be, illetve tagadtam meg és miért? A számvetésből megszületik a megbánás és a változásra való elhatározás. Az úrvacsora ennek az asszociációs folyamatnak nemcsak az első láncszeme, hanem a fűződé ereje is.

Az úrvacsora bizonyosságtevés arról, ami bennünk jó, hogy mi Istenhez tartozunk, akarata szerint óhajtunk élni, és Jézus útján kívánunk járni. Sohasem megérkezés, hanem indítás és elindulás. Nem mozgólépcső, amelyre csak ráállunk és visz, hanem út, mely csak mutatja az irányt, de járni rajta nekünk kell, személyes erőfeszítéseinkkel. Hatékony nevelőeszköz, jellemformáló erő, önmagunk feltárása önmagunk és Isten előtt. Közösség önmagunkkal, Istennel és felebarátainkkal: az én közössége a mással, az érték után vágyó személy közössége az értékkel. Az úrvacsora közösségformáló erejére utal Árkosi Gelei Benedek, aki szerint: „Az úrvacsorában épül a leghathatósabban a Krisztusban élők szent lelki közössége: a anyaszentegyház“ (Elmélkedések).

2 Az úrvacsorára való előkészítés fontos és felelősségteljes feladat. Két síkon megy végbe: a lelkész személyes felkészülésében és a hívek felkészítésében. Az első is két ágra szakad: a tárgyi, azaz szolgálati előkészület és sajátosan az úrvacsora felvételére való lelki előkészület. A lelkész felkészülése voltaképpen nem más, mint a rendszeres önpásztorlás gyakorlatának a tudatos felfokozása. Az úrvacsora felvételére és kiosztá-

sára készülő lelkész a nagyhéten elmélyült lelki életet él, sokkal többet imádkozik, mint máskor, Bibliát olvas, tartózkodik minden olyan ténykedéstől, mely áhitatában megzavarná, attól elvonná; hibáit kiemeli, megbánja, és az azoktól való megszabadulásra utat keres. Cselekszi pedig mindezt nemcsak elszigetelten, hanem a gyülekezetben és a gyülekezet-tel. Az önfelkészítés időben egybeesik a gyülekezet előkészítésével; ez a kettő azonban sem tárgyában, sem módszerében nem lehet teljesen azonos egymással. A pásztorról több követeltetik meg, mint a nyáj juhaitól.

A gyülekezet felkészítése a nagyhetet kihirdető istentisztelettel kezdődik, s folytatódik egész héten át. Módjai: pásztorlás, áhítatok tartása, bibliaórák vagy más lelki felkészülést szolgáló alkalmak gyakorlása. Ide tartozik híveink egymáshoz való viszonya s ennek keretében a haragosok kibékítése. Híveinkkel való találkozások rendjén hangsúlyozzuk ki, hogy nagy hét van, vár az „Úrnak asztala“.

Ugyancsak az előkészítés szolgálatába kell állítanunk az első napi istentiszteletet is. Bár ezt elsősorban az ünnep tematikája uralja, mégis tudatában kell lennünk annak is, hogy az úrasztala meg van terítve.

Az úrasztali terítők, klenódiумok megtisztítása, a kenyér és bor beszerzése az előkészület dologi oldalát képezik.

3 Az úrvacsora egyik legfontosabb mozzanata a szertartásra előkészítő beszéd-ágenda. Az agenda szó a latin *agoból* jön, ami cselekvést, ténykedést, hatást, emlékeztetést jelent. Az agenda szóban részben már adva van a cél: az emlékeztetés, figyelem-felhívás és tudatosítás. Erre elsősorban azoknak van szüksége, akik eljöttek ugyan úrvacsorát venni, de nem volt alkalmuk az úrvacsorával való élés jelentőségével foglalkozni.

Az agenda célja végső fokon az úrvacsora Isten és felebarát közösségi jellegének a kifejezése. Tudatosítani az Istennel való találkozás, a szemtől szembe való állás élményét és az embertárs testvéri közelségét. Ugyanakkor hirdeti az önmagunkkal való közösségbe lépést, az önmagunkkal való egység megteremtését, a felborult egyensúlyunk helyreállítását és az önmagunkkal való megbékélést.

Az agenda hivatása hirdetni Jézust. A gyógyulni akaró beteg az egészségesre néz, ilyen szeretnék, ilyen akarok és ilyen fogok lenni! Az úrasztalánál álló hívó is a maga gyengeségének a tudatában eszményre, példaadóra vágyik. Bizonyosságát akarja annak, hogy lehetséges az ő gyógyulása, felemelkedése. Ezért igényel valakit, aki ezt a bizonyosságot neki adhatja; igényeli az eszményt, a példaadót. Ez hitünk szerint Jézus. Az unitárius ember Jézusban nemcsak magát az eszményt látja, hanem élő példát arra, hogy ez az eszmény, bármilyen magas is, megközelíthető. Felfogásunk szerint Jézus arról tett élete és halála által bizonyosságot, hogy emberi kategóriák határai között is lehetséges meggyógyulni, megtisztulni, megváltozni, tökéletes ember lenni és Istennel életközösségben élni.

Az úrvacsorai agenda meghatározó elve: „ezt cselekedjétek az én emlékezetemre“. Innen következik, hogy helyes úton járunk, midőn a Jézusra való emlékezésen nem kizárólag a halálra való emlékeztetést, hanem általában a Jézusra való emlékezést értjük, beleértve természetesen életére, tanításaira, emberi helytállására, egyszóval személyiségének egészére való emlékezést. Mi nem tagadjuk Jézus halálának bizonyosság-

tevő erejét, de nem tudjuk elfogadni, hogy az ő életműve csak a halála lett volna. Az unitárius úrvacsorai agenda feladata Jézus életére, tanításaira, de főleg cselekedeteire emlékeztetni.

Az agenda elősegíti felebarátainkkal való közösséget is. Az úrvacsora közösségteremtő hatalom. Az egy kenyérből és egy borból való részvétel, közös asztal, a hívek testközelsége szemléletesen mind ezt a kialakítandó belső lelki közösséget fejezik ki. A jelkép nemcsak kifejez, de kötelez is. Az agenda hivatása mélyen belenyúlni a lélek világába, és a hívőt a felebarátaival való lelki közösségében ragadni meg. Értsd meg, testvére vagy annak, aki melletted áll, akinek a szíve a te szívedtől csak néhány arasznyi távolságban dobog! Szeresd hát azokat, kik melletted állnak! Bontsd le a válaszfalakat a te szíved és az ő szíveik között. Fogadd el őket, miként ők is elfogadnak téged!

Tévednénk, ha azt hinnénk, hogy az agenda célkitűzése pusztán csak ennek a belső egység-élménynek a kiváltása s ápolása. Több ennél. Tette, a megragadott értékek megvalósítására, az ember, a köz, a haza, a béke, az egyház szolgálatára kell hogy serkentsen.

Az agenda vallomás is. Elsősorban gyarlóságunk megvallása, illetve erre való felhívás; a hívek biztatása arra, hogy titkolt, el nem ismert vagy letagadott, agyonhallgatott hibáikat, vétkeiket vallják meg Istennek. „Tárd fel te is titkos kapud, előtte nincs titok.” Ez az úrvacsora egyik vezérelve. A kapuk feltárása nem könnyű a hívő részéről. Az agenda hivatása elősegíteni ezt a feladatot. A lélekelemzés felbecsülhetetlen útbaigazításokat tud adni a lelkésznek a megvallás, a lelki feldolgozás módszerére nézve. Minden lelkész törekedjék egy kicsit lélekgyógyász is lenni.

Az agenda természetesen nem lehet csak ostromozás. A hibáit megvalló személyt önvádra készítjük, magát a bűnt elítéljük, de a megvalló hívő embert nem ostromozzuk. Az úrvacsoránál a bíró nem mi vagyunk, hanem Ő, a szíveket vizsgáló Isten. A mi feladatunk a megvalló lelkeket elébe juttatni. Az agenda tehát lelki gyógyítás is. Alapelve az, hogy a bűn lelki sérülés, betegség következménye. Az ágendázó lelkésznek ismernie kell a hívek lelki sérüléseit, tudnia kell, hogy vannak vérző szívek, s hívni kell őket a gyógyulás asztalához.

Nem maradhat ki az ágendából a hála gondolata sem. Jézus, mikor megtörte a kenyeret, hálákat adott, s csak azután osztotta ki a tanítványainak. Ezt cselekedjük mi is, tudva, hogy a hála az egészséges vallásos élmény egyik legfőbb alkotórésze.

Az úrvacsorai agenda nem teologizálás, hanem immanens eszközökkel ható, személyiségformáló nevelőeszköz, sajátos körülmények között és sajátos feltételek mellett. Teológiai mondanivalónk a lényegre összpontosul: az Isten — ember és az ember — ember viszony egészséges, evangéliumi alapokra való helyezése. Ide tartozik az agenda velejárója is: az ünnepek sajátos teológiai mondanivalója. Minthogy úrvacsorával ünnepeken élünk, ágendánkból nem maradhat ki az illető ünnep bibliai és teológiai vetülete sem. Ez azonban nem lehet uralkodó elem az agenda szerkezetében, hanem csak az úrvacsorára vonatkozó gondolataink háttere, alapja.

4 Különbséget kell tennünk az úrvacsorai agenda és a prédikáció között. A prédikáció célkitűzése szélesebb skálán mozog, az ágendáé mindig adva van: az úrvacsora ennél fogva szűkebb, meghatározottabb

és konkrétabb. A prédikáció a textusra épül, az ágendában a textus csak kiindulópont. A prédikáció tárgya kifelé tekintő, az ágendáé inkább befelé irányuló. Az agenda sokkal mélyebbre belenyúl a lélek világába, mint a prédikáció. A prédikáció fejteget, érvel, az agenda kijelent. A prédikáció terjedelménél fogva nagyobb, mint az agenda: az agenda viszont drámaibb, sűrítettebb. A prédikáció homiletikai szerkezete többékevésbé zárt, az ágendáé nyiltabb. Az agenda nem köteles követni a retorikai fokozatokat. Itt az élménykeltés az irányadó. Arra a kérdésre, hogy melyik nehezebb, a válasz feltétlenül az, hogy az agenda. Mert az nagyobb kidolgozottságot, több művészi eszközt, tudatosabb átélést és figyelmesebb előadást igényel, mint az egyházi beszéd.

Kell-e textust használni az ágendához? Prédikátor elődeink kezdetben csak Bibliát olvastak, ágendát nem mondtak. Később, mintegy kétszáz éven át, a textus a szereztetési szavak voltak. A felvilágosodás bevezette a textus nélküli ágendát. Korábbi nagy szónokaink többsége nem használt külön textust, hanem bibliai idézetből kiindulva szabadon fejtegetett. A textushasználat egyik úttörője Simén Dániel volt; az általa nevelt lelkésznevezdek az úrvacsorai ágendához textust választ.

Az agenda időben nem tarthat 15–20 percnél tovább. Stílusa és előadása legyen élményt keltő. Legfőbb követelmény azonban az alapos felkészülés. Beszélhetünk jó ágendázó lelkészekről. Külön személyiségi struktúra kell ahhoz, hogy valaki hatásos ágendázó lelkész lehessen.

5 Milyen hibákat szoktunk elkövetni ágendázásunk során? Mindenekelőtt azt, hogy az ünnep teológiai mondanivalója elnyeli az agenda sajátos jellegét. Sok lelkész ágendáját nem lehet megkülönböztetni a közönséges beszédétől, az úrvacsoráról csak beszéde végén emlékezik meg egy-két szóban.

Káténk legújabb kiadásában felfedezhető egy modern és izig-vérig unitárius hangvétel: az ún. törekvés-teológia. Ennek elve az, hogy ne a cél teljességének az elérését követeljük, hanem csak a cél felé való törekvést. „Nem hogy tökéletes lennénk, hanem törekszem azzá lenni“ — mondja az apostol. Ágendánkban ne követeljük pl. azt hiveinktől, hogy a jövőre nézve őrizzék meg érintetlenül erkölcsi tisztaságukat, hanem csak ennyit: törekedjenek lelki tisztaságukat megőrizni. Ne azt mondjuk imánkban pl. hogy: Íme, Uram, most minden hibánkat levetkőztük, hanem ezt: Íme, Uram, mi törekedünk levetkőzni minden hibánkat. Régi szónokaink közül Kriza Jánosnál találjuk meg ezt a hangvételt. Az Unitárius Szószékből vett egyik ágendához csatolt imában a következőket találjuk: „...és mi megállunk a hitben, erősek leszünk, bátrak, férfiak leszünk!“ Nem jó! Így kellett volna írnia: Igyekszünk megállni a hitben, törekedünk erősek lenni, mindent megteszünk, hogy bátrak, férfiak lehessünk.

Sok ágendából hiányzanak éppen az ágendára jellemző sajátos vonások, mint pl. a líraiság, prófétai látás, lelkesítő tűz, átélés, bizonyoságtevés, élménykeltés és élményátvitel.

Egyik gyakori hibánk az ostorozás. Elfelejtjük, hogy aki itt van, azt nem kell ostorozni, akit pedig kellene, az nincs jelen. A bűn fajai közül többnyire csak a cselekedeti bűnöket emlegetjük, megfeledekezünk a mulasztási bűnökről.

Általában elmondhatjuk, hogy az úrvacsorai agenda a gyakorlati teológiának egy kicsi mostohája. Fülembé cseng egy lelkésztársam ki-

jelentése: fő a prédikáció, az agenda nem fontos, az magától jön! Hibás értékelés! Az agenda nem jön magától, ha pedig mégis úgy jön, nem lehet jó. Ki kell emelnünk az úrvacsorai ágendát hamupipőke-sorsából, és biztosítanunk kell számára a megillető helyet. Ezt csak egy úton érhetjük el: legalább annyi gonddal készülünk rá, mint az ünnepi beszédünkre.

Ferencz József egykori püspökünknek egy idevágó kijelentésével zárjuk fejtegetésünket: „Az unitárius lelkész tehetségét és hivatásának mértéket az úrasztala körüli szolgálatával mérhetjük le.“

GELLERD IMRE

VALLÁSLÉLEKTANI ISMERETEK JELENTŐSÉGE A HOMILETIKÁBAN

Leon Fendt német teológus megállapítja, hogy a prédikációban a retorika csak akkor jöhet segítségünkre, ha az alábbi eredmények megvalósításához segít hozzá.

a) ha a prédikáció az evangéliumhoz emel; b) ha felkelti a hallgatóságban az értelmi bekapcsolódást és hatást gyakorol az akaratra; c) ha megmozgatja a képzelőerőt (fantáziát); d) ha étellel tölti meg az érzelmeket; e) ha fokozatosan felkelti az érdeklődést minden jelenlevőben; f) ha a beszéd rendszeres és a szónok magatartása ünnepélyes, és g) ha a prédikáció nem nagyon hosszú, de nem is túl rövid.

A prédikáció biblicitását is hangsúlyozza Leon Fendt, és a lelkésznek a következőket ajánlja: „Bibliából indulj ki, és a Bibliához érkezzél meg, a textust e két pont között bontsd részeire hallgatóid számára.“ Ezen az úton járva a lelkész sohasem tévedhet el az ún. „modernség“ útvesztőiben.*

A lelkésznek teológiai felkészültsége mellett tájékozottnak kell lennie a homiletika legújabb eredményeiben is, mert ezáltal jobban megértheti hivatását, melyet e téren ki kell fejtenie szolgálata rendjén. Magától értetődik, minden lelkésznek feladata, hogy minél részletesebben és közelebbről ismerje meg híveinek életét, vallásos megnyilatkozásait és azokat a módokat, ahogyan vallásosságukat megélik.

Egyházunk Szervezeti Szabályzatának 50. szakasza szerint: „A lelkész köteles a szokásos hétköznapi, valamint vasárnapi és más ünnepnapi istentiszteleteket könyörgéssel, az evangélium hirdetésével és az úrvacsora kiszolgáltatásával az egyházi rendtartások szerint a templom és a szószék méltóságához illő tisztelettel és készültséggel a gyülekezet műveltségi fokozatához alkalmazkodva, keresztény vallásos érzületet erősítő, a hitbeli meggyőződést építő módon végezni. Bárminő alkalmából mondandó imádságra, egyházi beszédre s általában mindennemű ágendákra készüljön előre, nehogy az evangéliummal s az ezen alapuló unitárius vallás hitelveivel ellenkezőket hirdessen.“ A fentiekhez az alábbi kiegészítéseket fűzzük: az unitárius lelkésznek, hogy a fenti követelményeknek mindenkor eleget tudjon tenni, ismernie kell hívei lelki életét, vallásos magatartásuk megnyilatkozásainak milyenségét, mert csak ezek ismeretében töltheti be hivatását. Hívei lelki életének feltárása által olyan gazdag anyagot gyűjthet, amelyet az egyházi beszéd

* Homiletik (1970)

megírásánál igen hasznosan tud felhasználni. Voltak századok, amikor a lelkész különböző egyéb elfoglaltsága miatt jóformán alig ismerte híveit, így szó sem lehetett arról, hogy időt szakítson lelki világukba való bepillantásra. Ezért beszélhetünk időszakokról, amikor a szószék mérföldnyi távolságra került az imádkozó gyülekezettől, mert igen gyakran olyan prédikációk hangzottak el, melyeknek kevés kapcsolatuk volt a gyülekezet tagjaival.

A valláslélektan mozdította ki a holtpontból ezt az állapotot és mutatta meg a XIX. és XX. század lelkészenek, miszerint az evangélium örök időszerűségét a ma emberének lelki életéhez kell irányítani és igazítani, hogy szólni tudjon egyaránt az egyház minden tagjához. E célt csak úgy érhetjük el, ha egyénenként és általánosságban ismerjük gyülekezetünk tagjainak lelki életét a maga reális megnyilatkozásaiban. Hosszú ideig a vallásos ember lelki életének vizsgálata az absztrakt analízisek anyagát képezte. Csak a múlt század utolsó évtizedeiben kezdtek kutatni a lélek megnyilatkozásait és alakult ki a lélektan önálló ága: a valláslélektan, amely mélyebbre hatolt a hívő ember magatartásának elemzésében.

A valláslélektan feltárta a lélek egész komplexitását és igyekezett megismerni a vallásos embert minden megnyilvánulásában. Ha a lelkész az a nemes cél irányítja, hogy minél mélyebbre hatoljon hívei lelki világának mélyére, annak titkaiba, eljut oda, hogy teljesebben és világosabban fogja ismerni az emberi lélek csodálatos mezejét.

Ha valakinek, úgy — felfogásunk szerint — minden igehirdetőnek, de különösen az unitárius lelkésznek, erre óriási szüksége van, mert egész tevékenységének központjában a szószék áll, ahonnan szól a gyülekezethez. Szolgálatá azonban csak akkor eredményes, ha ismeri híveinek lelki világát, és ennek tudatában készíti el vasárnapról vasárnapra egyházi beszédeit. Felfogásunk szerint a *prédikáció fő célja* a közvetlen *meggyőzés*, a lelki *építés*, a közösségi életre való *buzdítás*, továbbá a vallásos érzület erősítése és a hitbeli meggyőződés *elmélyítése*. Mindezek megvalósítása alapos valláslélektani ismeretek nélkül elképzelhetetlen. Egyetlen egyház lelkésze sem tud eredményes szószéki szolgálatot végezni, ha a fenti követelményeket nem tartja szem előtt. Felfogásunk szerint Jézus meghagyását, hogy: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes“, csak úgy tudja a lelkész hívei lelki életében tudatosítani, ha közelről és teljes őszinteséggel ismeri hallgatóinak vallásos gondolkozását és lelki világának rejtett titkait. A lelkésznek ezért ismernie kell a hívek lelki életének vallásos vonatkozásait; ezt pedig a pásztoráció útján szerezheti meg, mert ilyenkor tárulnak ki a szívek, és lesz nyilvánvalóvá az a belső rejtett lelki élet, mely felfogásunk szerint Isten állandó jelenlétének megnyilatkozása a lélekben. Ezek a rendkívüli vagy naponként jelentkező lelki megnyilatkozások feltárják a lelkész előtt a lélekben lezajló értelmi, érzelmi és akaratí folyamatot. Ugyanakkor hozzásegítik, hogy a sok különböző lelkiállattól kialakítsa azt az egységes képet, mely gyülekezetének vallásos vetületét adja a változó évek és napok sokféle külső és belső behatásai között. Egyben hozzásegítik a különböző megnyilatkozások jobb, teljesebb megértéséhez, amely nélkül nem lehet a gyülekezetéhez eredményesen szólni. Ezért a jelen és jövő számára a lelkész úgy kell a teológiai intézetben szolgálatára felkészíteni, hogy tevékenységének köz-

pontjában hívei vallásos szükségletének, lelki életének megismerése és megértése álljon. Jézus, a Názáreti Mester kell hogy örök tanítónk és példánk legyen e feladat sikeres megvalósításában. Az ő tanításai mindig hallgatói lelki szükségéit elégítették ki, mert mélyen ismerte azoknak lelki világát, akik hozzá mentek, és Őt keresték.

N. Terchilá szerint Jézust mint egy csodálatos kertészt követték és hallgatták, mert ismervén az emberi lélek minden tulajdonságát, úgy hirdette az evangéliumot, hogy az emberi szívből a nemes hajtások szök-
kentek termésbe, kigyomlálván a konkolyt a lélek talajából. Ilyen ker-
tésznek kell lennie a prédikátornak, hogy ismerve a lélekben növekedő
hajtásokat, a nemeseket fejlődni, tökéletesedni segítse, a vadhajtásokat
nyesegesse, hogy csak a jó és nemes bontakozzék ki. Csak ha így cselek-
szik, tudja a lelkész betölteni hiánytalanul hivatását és tud eligazodni
a gyülekezet sokrétű lelki világában, ahol mindenki a lélek üdvösségét
keresi az istenfiúság megélésében.

G. Rubeau francia pszichológus állítja, hogy nagyon nehéz az ember
lelki világának megismerése, mert minden egyén egy rejtett világot
zár magába, és a vallásos megnyilatkozások milyenségének, minőségé-
nek, okainak megközelítése a legnehezebb feladatok egyike. Pedig ha
a lelkész ezt a megnyilatkozást, melynek alapja a kölcsönös bizalom a
hívek részéről, nem tudja elnyerni, teljes szolgálatot a szószéken soha-
sem fog tudni végezni. Rubeau *Bevezetés a lélektanba** című művében
már 1926-ban rámutatott arra, hogy hatalmas ismerettel kell rendel-
keznie a lélektan terén annak, aki az ember lelkéhez akar közeledni,
különösképpen ami a módszereket illeti, hogy minden egyes egyén lelki
világát megközelítse. Rubeau fenti megállapítása vonatkozik a prédikációra
is. A lelkész gyülekezetén belül igyekezzék híveinek pszichofizikai álla-
potát is megismerni, mert egészen más a hívek lelki magatartása a prédi-
káció előtt és után, és egészen más lesz esetleg a legközelebbi szolgálat
alkalmából. Állandóan hullámozik, változik minden egyén lelki életének
vallásossága, egyszer mélyebb, máskor közömbös; és ez a tény állandóan
kell hogy érdekelje a jó szónokot. A lelkésznek különböző korú hívei
vannak, akiknek érzelmi, gondolati és akarat világa különbözik egy-
mástól. Mi akkor lépünk be a vallásos ember lelki világába, amikor
a személyiség kialakulása befejeződött és a hívőben kialakult az a vallás-
erkölcsi személyiség, akinek hivatását Jézus így hagyta ránk: „Amit
akartok azért, hogy az emberek tiveletek cselekedjenek, mindazt ti is
úgy cselekedjétek azokkal“ (Mt 7,12). Az idézett evangéliumi rész elénk
vetíti azt a jézusi embert, akinek tudatában az érzelem, akarat és cselek-
vés harmonikus egységben bontakozik ki, a keresztény erények feltét-
len gyakorlásában, Isten országának építésében és a gyülekezet imád-
kozó közösségében.

Albert Blanc rámutat arra, hogy a valláslélektan gazdag eligazítást
ad a ma lelkészének prédikátori munkájában, hozzásegíti a vallásos
lélek megismeréséhez és ahhoz, hogy mint lelkész, miként viszonyuljon
a vallásos magatartásokhoz, még akkor is, ha a jelen pillanatban sok
lelki megnyilatkozást e tudományág nem tud megmagyarázni.**

* *Introduction dans la psychologie*. Paris, 1926, 301.

** *Psychology: A study of science*. 1959.

Nagy eredménye a valláslélektannak, hogy a lelkész segítségére siet, és utat próbál mutatni, melyen járnia lehet. A valláslélektan segíti a lelkészt az egyházi beszéd elkészítésénél, midőn rendelkezésére bocsátja az elmúlt évtizedek lélektani kutatásainak gazdag eredményeit. A lélektan felszínre hozta az emberi lélek ezerféle tulajdonságait. Ismerjük a vallásos ember szokásait, adottságait, temperamentumát és a különböző jellemek és típusok sokféleségét, amelyek kialakításában igen nagy szerepet tölt be a katekizáció és a valláserkölcsei nevelés is. A jó és nemes adottságok, tulajdonságok és a jellem kialakulásában a lelkésznek igen nagy felelőssége van hívei iránt: a vallás igazságait úgy kell felhasználnia prédikációjában, hogy „az teremjen ezer annyit“ a vallásos lélekben. Igen nagy szerepe van a prédikáció megírásánál a hívek képzelőereje és tehetsége felmérésének, mert ezek segítségével a vallásos lelket visszavezetheti a múltba, és képessé tudja tenni arra, hogy a múltat összehasonlítsa a jelennel. A vallásos ember típusainak és temperamentumának megismerése a legnehezebb feladatok egyike a protestáns lelkész számára, mert nem áll rendelkezésre olyan közvetlen út vagy lehetőség, mint más egyházaknál, ahol pl. a gyónás által a hívek legmegrázóbb lelki szenvedéseiket is őszintén megvallják a papjuknak, akik így gyakran teljes uralmat gyakorolhatnak a lelkek felett. A protestáns lelkésznek komoly lélektani ismeretekkel kell rendelkeznie, hogy azokat a gyakorlatban okosan felhasználva, erősítse önmagában a pásztoráció támasztotta felelősséget és hirdesse prédikációjában a jézusi evangélium örök igazságait. Elméleti szempontból a lelkésznek nagy felelőssége van abban is, hogy úgy tudja a prédikációt megírni, miszerint hallgatói figyelmét mintegy fókuszban, állandóan egybefogva tartsa, hogy tanítása a lélekbe hullva, ott meg is maradjon hosszú ideig. A figyelem állandó ébrentartása azonban nem könnyű feladat. A lélektan ismerője tudja, hogy úgy az értelem, mint az érzelmek hosszasan igénybe vétele a legerősebb fizikai adottsággal rendelkező híveket is kifárasztja. Sokan a lelkészek közül ezt nem veszik figyelembe, pedig ha egy kis szünetet, egy egyszerű gesztust vagy a hanghordozásban több színezést alkalmaznának, sokkal jobb eredményt tudnának felmutatni. Ma a hívek optimális ritmusban való tartásáról kell beszélnünk, hogy e ritmus által a figyelem állandósuljon és az akarat elhatározás, mely nagyon lassan jön létre, végre is a mindennapi életben jézusi cselekedetekben öltön testet.

Igen fontosnak tartjuk, hogy a lelkész gyülekezetében igyekezzék megismerni minden egyes hívét. Csak így tudja ugyanis irányítani vallásos életüket, sohasem feledve, hogy a felnőtt embernek már kialakult vallásos képzete van, és a felnőtt már sokkal kevesebbet foglalkozik vallásos hitének alakításával, mert ezt ő valami befejezett valóságnak érzi lelkében, mellyel foglalkozni talán nem is szükséges. E felismerés hangsúlyozottan kötelezi a lelkészt, hogy ezt a befejezettnek vélt valóságot prédikációja által minden egyes alkalommal új életre serkentse, az evangélium forrásvizével felüdítse.

A vallásos lélekben az érzelmek ezerszínű formái bukkannak fel. A lelkésznek jól kell ismernie az ezen érzelmek mögött meghúzódó valóságos világot, mert igen gyakran ezek az érzelmek hamis álarcba öltözve jutnak kifejezésre. Gondoljunk csak Júdásra. Úgy tett végig, mintha sem-

míről sem tudna, amit a Mester ellen szőtt. Ő maga kérdezi Jézustól: „Meggzóalván Júdás is, aki elárulja vala őt, monda: Én vagyok-e az, Mester? Monda néki: Te mondád“ (Mt 26,25). Júdás tehát úgy viselkedik, mintha semmit se készölne Jézus ellen tenni, van bátorsága kérdést intézni hozzá, hogy ezáltal félrevezesse a tanítványokat és magát Jézust is. Micsoda ravaszság lakozott lelkében, a nyelvén pedig a félrevezetés hangzik, eszében az árulás gondolata, és szavaival leplezni próbálja bűneit. Viselkedése nem különbözött a többi tanítványétól, szavai is ugyanazok, csak szavai mögött ott rejtözött az árulás ténye. „Érzelmekben farkas volt, de bárány hangján próbálta leplezni önmagát“ és súlyos bűnét. Itt jön ismét a valláslélektan a lelkész segítségére, amikor hozzásegíti a hívek igazi vallásos érzelmének felismeréséhez, hogy a nemes, a jó, a szép lelki vonásokat-érzelmeket segítse diadalra jutni, hogy a belső rejtettségéből ne a negatív érzelmek, hanem a jó szándékok törjenek napfényre. Ha jó megfigyelőképességgel rendelkezik a lelkész, akkor már gyökereiben elfojthatja ezeket a hamis vágyakat, idejében közbeléphet azért, hogy az ártalmas érzelmek helyét a lelki egyensúly foglalja el, és a vallásos embert hozzásegítse az erős önuralomhoz. Ezért kell ismernie a lelkésznek a vallásos lélek struktúráját, felépítését, pontosan tudnia azt, hogy hívei számára mit jelent a vallás, a hit, a gyülekezet. E téren még sokat kell tennünk, hogy az egoizmust kiegészítve a szívekből, végre odajussunk, miszerint az egész vallásos életet a két nagy parancsolat hassa át: szeresd az Istent, és szeresd felebarátodat, mint önmagadat. Valljuk, hogy a vallásnak, az egyháznak ma a legfontosabb feladata küzdeni az egoizmus minden maradványa ellen, és győzelemre vinni mind a gyülekezet, mind az egyén életében a jézusi szeretetet. Ezt a feladatot világosan kell látnia minden lelkésznek, amikor a szeretetben élő keresztény embertípust akarjuk megvalósítani.

A valláslélektan azt is felfedezte, hogy ha az egyén lelki beteg, vallásos megnyilatkozása is igen gyakran patológikus jellegű. A lelkésznek ismernie kell a beteges vallási elhajlások mibenlétét, hogy a pontos diagnózis birtokában, az evangélium segítségével, a vallásos lélek gyógyulásához ő is hozzájáruljon. Mi a gyökere a beteg lelki megnyilatkozásoknak? A legtöbb egyház egy szóval válaszol a kérdésre: a bűn. Unitárius felfogásunk szerint: az erkölcsi normák megszegése, így a lelkész nemcsak Isten országának hirdetője kell hogy legyen, hanem rendelkeznie kell lélektani ismeretekkel is, hogy a különböző lelki elferdülések esetében (mint pl. a mánia, bigotizmus stb.) tudjon prédikációjában e kérdéseket illetően is állást foglalni.

A homiletika tárgykörében felvázolt ismeretek hozzásegítik a lelkészt, hogy prédikációjában úgy tájékozódjék, miszerint hallgatóival a legközvetlenebb kapcsolatba kerüljön, és az igazi lelki épülést, a vallásos érzület erősítését, a hitbéli meggyözödést mélyítse el az unitárius vallásos lélekben. Ezért ha a lelkész azt akarja, hogy a szószéken mint szívesen hallgatott és tiszteletben álló vezetőjét lássa és kövesse gyülekezete, sohase feledje, miszerint ennek egyik legfontosabb feltétele a valláslélektan által nyújtott gazdag segítség, annak minél teljesebb felhasználása.

Megállapítottuk, hogy az unitárius prédikáció célja a közvetlen meggyözés, a lelki építés, a gyülekezeti életre való buzdítás. Azt is hang-

súlyoztuk, hogy az evangélium örök igazságait a ma vallásos emberének lelki szükségleteihez kell igazítani, melynek jelentőségét minden egyház felismerte. Életünk mai valóságait a prédikátornak sem szabad figyelmen kívül hagynia, hogy a vallásos lélek szükségletére új formában úgy tudjon válaszolni, hogy az a hívek lelki vágyait és óhajait teljes mértékben elégítse ki.*

Dr. IZSAK VILMOS

* Részlet *A valláslélektan jelentősége az unitárius gyakorlati teológiában* c. teológiai doktori értekezés V. fejezetéből.

SZENCI MOLNÁR ALBERTRE GONDOLUNK . . .

Két város között a Német Demokratikus Köztársaságban az új autós-trádán 100 km-es sebességgel robogott a gépkocsink. Egy-egy falu, város, torony, várfok úgy maradt el kétoldalt, hogy csak a tekintetünk fordulhatott feléje, a fejünk már nem. Szemből erős szél fújt. Néha lőkészerűen támadott, kitépte a csomagborító ponyvánkat, csattogtatta a szabadult szíjazatot, ablakunk szűk részén befütyült, bizonytalanná tette járművünk haladását. Módszertelenül ingerelt minket, hogy nem mehetünk „csak“ száz kilométeres gyorsasággal.

És én akkor rájuk gondoltam, a XVI. századi vándor elődeinkre, akik tudományhajszoló szent hevületükben egykor elvetődtek erre a tájra. *Milyen ellenszélben kellett nekik haladniok!* Felszedelőzködtek valamelyik poros erdélyi városból, faluból, csatlakoztak a kereskedő karavánokhoz, legtöbbször gyalog, vagy jobb esetben döcögős tengelyen, elképesztően rossz utakon mentek messzi észak felé, az ország peremvidékei felé kerülve el a törökmegszállta helyeket, közben fejszével a kézben védeni kellett rablók, fosztogatók ellen az életet, a pénzt, az élelmet, állandó veszedelemben, alig pihenve, több hetes-hónapos vándorlás után érkeztek el Wittenbergbe, Heidelbergbe, Strasbourgba vagy valamelyik nyugati város egyetemére. És ott pénz, támogatás nélkül, munkából, a gazdagoknak végzett szolgálati díjakból tartották fenn életüket. *Ezek voltak ám a hősök! Ezek voltak bátor emberek!* Nemcsak átfutottak a tájon, de felsebzett, rogyyanó lábukkal mérték meg a távolságot, magasságokat és mélységeket.

Vándor elődeink között voltak olyanok, akik 35 évesen (Dávid Ferenc), olyan is, aki 16 évesen (Szenci Molnár Albert) indult neki a távoli országoknak. Olyan is volt, akit az *ellenszél* hamar visszatérített, elcsüggesztett, és olyan is volt, aki *öregdiákként* ment egyik egyetemről a másikra, s egész fiatal életét a több tudomány megszerzésére áldozta. Ez utóbbira szembetűnő hazai példa Szenci Molnár Albert, akire születése 400. éves évfordulója alkalmából mi is emlékezni kívánunk.

Ő a rubrikai nyilvántartás szerint nem volt unitárius. Arról sincs tudomásunk, hogy unitárius kortársaival közös frontot alkotott volna a kultúra terjesztésében vagy a vallásos élet építésében. Kálvin-követő, fordító volt. De egyéniségében ott van a legszembetűnőbb unitárius vonás: a *türelmesség*, írásaiban: a *haladó szellem*. Apai ágon székely származású volt. Hogy honnan indult el vándorútjára az apja, nincs

följegyezve. Mindenesetre már ő kitört a hagyományos keretek közül. Jobb megélhetést, kultúrzonát keresett és talált is a Pozsony megyei Szenc községben, ahol bizonyára ősei molnármesterséget folytattak. Fia ezt a *kóbor lelket* fokozottan örökölte. Nyugat- és Közép-Európa tíznel több helységében tanult, tanított, írt, fordított, könyveket nyomtatott, prédikált stb. Változatos életében voltak olyan pillanatok, amikor a megdicsőülés környezte; ült az öreg Béza Tivadar lábainál Genfben, élvezte a kor leghíresebb tudósának, Keplernek a vendégszeretetét. És volt része mellőzésben, alaptalan vádban, inkvizíciós kínzásokban, kivert kutya módjára kóborló hajlékkeresésben, szerelmi csalódásban és népezzé vált családja körében bizonyára családi örömeiben is. Ő is, mint sok külföldet járó akadémitánk, idegenből hozott feleséget, aki nem tudott az errefele uralkodó viszonyokhoz hasonulni, s mindig haza, visszakiváncozott. Valószínűleg gyerekeivel együtt vissza is ment, s a házsongárdi temető hantjai csak az ő hatvanéves, fáradt porait takarhatták el.

Nálunk unitáriusoknál zsoltárfordításaival, illetve az általa szövegesített főleg francia eredetű zsoltárdallamok alkalmazásával lett népszerűvé. Az ő korában nálunk már fejlett egyházi énekkultúra volt, hiszen Kanyaró Ferenc állítása szerint 1570 tájékán már unitárius énekeskönyv is jelent meg. 1606-ban újból kiadtak egyet, melyből példányszámunk is van, s amelyik 5 kiadást ért meg. De a Bogáti Fazekas Miklós és kortársai által fordított vagy írt szövegek az övéhez viszonyítva nehézkesek, csikorgó dallamúak voltak. Egészen természetes tehát, hogy az övé, a jobb kiszorította a gyengébbet. Uzoni Fosztó István feljegyzései szerint 1665-től fogadták be egyházunkba Molnár Albert zsoltárait. Székely Sándor püspökünk az énekeskönyv 1837-es kiadásában már apasztotta a zsoltárok számát, de az 1957-es, tehát a legutóbbi kiadásban is Molnárnak 19 zsoltára szerepel, melyekből 7 teljes eredetiben, 12 pedig átírva, illetve rövidítve dicséri az egykori alkotót. Az általa *megigazított* és kiadott Bibliát, prédikációfordításait, valamint imádságoskönyvét sokfelé használták gyülekezeteinkben. Latin szótára tanulmányosságunknak századokon keresztül nagy szolgálatot tett.

Amikor két évvel ezelőtt az Unitárius Világszövetség (IARF) heidelbergi kongresszusán voltunk, ő is eszünkbe jutott. Kerestük nyomdokait a Neckar-parti egyetem folyosóin, a filozófusok útján vagy az ő korában vészesen megrongált vár termeiben, ódon sétányain. Az idén pedig más német tájakon, majd a szépséges Prágában kerestem vándorló alakját. S ha korabeli emlékekre bukkantam, felsőhajtottam: itt élt, itt járt, itt tárgyalt, kutatott, préselte könyvekbe szellemét, szórta szét gazdag önmagát. De tudom, érzem, hogy mindig az itthon hagyott nehéz sorsú nyájra gondolt, csak annak akart hasznára lenni. Születésének 400. évfordulóján mi unitáriusok is kegyelettel és szeretettel gondolunk rá.

Dr. SZÁSZ DÉNES

SZENCI MOLNÁR ALBERT (1574—1634)

A kolozsvári iskola rektorának — Sommer Jánosnak — pestishalála évében, 1574-ben született a legkiválóbb késő-humanista protestáns író: Szenci Molnár Albert, ki jóllehet élete nagy részét hazájától távol élte, állandó kapcsolatban volt az itthoni körökkel, gyakran hazalátogatott. Szereteágazó, sokrétű munkásságával a hazai protestánsok vallási, irodalmi és tudományos igényeit igyekezett szolgálni és kielégíteni. Hitbuzgalmi műveket fordított, szótárakat szerkesztett, és nyelvtankönyveket adott ki. Zsoltárfordításai ma is elevenen élő, ható, buzdító versek, melyeknek hatása, befolyása végigkövethető egész irodalmunkon.

„Holtig deák“ ember, ki ifjonti lelkesedését, jókedvét és buzgalmat élete legsanyarúbb perceiben sem tagadta meg, megmaradt tudásra figyelő, újra kíváncsian hallgató, mindenét a köz érdekében feláldozó, adakozó embernek. Első mestere az „istenes vén ember“, Károli Gáspár, kinek „lábainál forgott“. Itt ismerhette meg a szellemi műhely izzó légkörét és szigorú törvényeit. Göncön tanult a nagy Károlinál, segítkezve a vizsolyi Biblia kinyomtatásánál, mely munka iszonyatos lemondást, de lelkesedést is parancsolt. Rendkívüli ügy szerény munkása volt: hiszen jó másfél ezer esztendővel a háta mögött a kereszténység még mindig a Bibliára épült és hivatkozott, de tartalmát, lényegét csupán a papság ha ismerte, a hívő lelkeknek csupán töredéket közvetítve. Szenci Molnár Albert korában a Biblia a tudás ősforrása volt, a könyvek könyve, — ott Károli mellett lett bibliás emberré Szenci Molnár Albert. A Károli melletti időszak eredménye később az 1608-ban Hanau-ban kiadott Biblia „második kinyomtatása“ volt, Károli Gáspár szövegét „igazgatta, néhol meg is jobbította“. Ezt követte 1612-ben az oppenheimi kiadás.

Szótárkészítő munkásságával és magyar nyelvtanával (*Dictionarium latino—hungaricum, Novae Grammaticae Ungaricae...*) mintegy folytatta és tökéletesítette a XVI. század első felében élt erasmista nyelv-művelők munkáját. Latin—magyar szótárát Pápai Páriz Ferenc bővítette ki, s ebben a megújult formában még jó két évszázadon át volt használatban. Mindezek mellett publikált prédikációsgyűjteményt és imádságoskönyvet, lefordítja és kiadja Kálvin János *Institutióját Az keresztényi religióra és igaz hitre való tanítás* (1624), valamint Scultetus Ábrahám egyházi beszédeit *Postilla Scultetica* címen.

Legfontosabb, mindmáig emlegetett műve a genfi zsoltárok remekbe szabott magyar fordítása. Marot és Béza francia nyelvű versei után,

Lobwasser német átdolgozása alapján készült munkája, mely munka nemcsak protestáns, hanem humanista program is volt. Szenci Molnár Albert ennek szellemében az eredeti szöveget egészen pontosan szem előtt tartva, a versformára is gondosan ügyelve dolgozott. Balassi Bálint versei mellett Szenci Molnár Albert zsoltárfordításai a magyar reneszánsz költészetének lefényesebb értékei. 1607-ben jelent meg a *Psalterium Ungaricum*, „Szent Dávid királynak százötven zsoltári az francia nótáknak és versekre módjukra most újonnan magyar versekre fordítottak és rendeltettek Szenci Molnár Albert által“.

A protestáns istentisztelet lényege a prédikáció és az ének (zsoltár) lett a reformáció misét eltörlő rendszabályai után. Az énekre hihetetlen nagy szerep és feladat várt, s hiába volt a „zsoltár“ a Biblia szerves része, a katolikus egyház csak „eretnek ének“-nek tartotta. A protestáns istentisztelet állandóságát, időtállóságát, megalapozottságát jórészt a zsoltárszó jelentette, ezért volt szükség olyan énekekre, amiket az utódok is átvehetnek, századok egymásnak adhatnak át. Mindezt Szenci Molnár Albert tudta a legjobban, ki világot járva mindenütt a „modern lírá“-val találkozott, a francia dallamra énekelt zsoltárokkal, s kiben benne élt az otthoni ének egyhangúsága és szomorú vontatottsága. Szenci Molnár Albert zsoltárfordítói remeklését Féja Géza Károli Gáspár és Péchi Simon zsoltárfordításaival veti össze, s ebből Szenci Molnár Albert kerül ki győztesen. „Károli a nagy kezdeményező, Péchi pedig az összöveg feltétlenül hű fordítására törekedett, méltán, mert tökéletesen ismerte mind a héber nyelvet, mind pedig a héber tudósok szövegkritikai vitáit... Szenci Molnár Albert zsoltára túlcsap a templom falain, legyőzi a tér s az idő korlátait, népi fohászokká szélesedik“ — írja.

„Ilyen lett a 90. zsoltár, és rangját úgy vélem mindennekfelett első sorának köszönheti: Tebenned bízunk eleitől fogva... Ezt a sort hiába keresem Károlinál és Péchi Simonnál, mindketten Molnár második sorával kezdik. Molnár zsoltárkezdetét költészete egyik legszebb, talán a legszebb sorának ítélem, annyira megtelt idővel, hogy időtlenné válik.“

A „Tebenned bízunk...“-at (90. zsoltár) ma is szíves-örömmel éneklik a többi Szenci Molnár-zsoltárral együtt. A hol ódai, hol balladás, hol elégikus, hol harcos Szenci Molnár-zsoltárok ma is mély mondani-valójú, kedvelt zsoltárok.

Fordítójuk négyszáz esztendeje született Szencen, és háromszáznegyven esztendeje halt meg Kolozsvárt. Csodálatos életű ember volt, ki tanult Debrecenben és Wittenbergben, Heidelbergben és Strasbourgban, bejárja a korabeli Svájcot, találkozik több alkalommal Bézával, láthatja VIII. Kelemen pápát, Prágában Keplernél és feleségénél vendégeskedik... Kolozsvárott „Itt várja Jézusát“ felirat kezdetű kopjafa alatt pihen, csodálatos örökséget hagyva maga után, élete szép, bölcs, szimbolikus értékű tanúságtételét.

VESZELOVSZKY IVÁN

ADALÉKOK SOCINUS FAUSTUS TEOLÓGIÁJA JOBB MEGISMERÉSÉHEZ

Socinus Faustus *De Jesu Christo Servatore*¹ c. műve szerzőjének legeredetibb hozzájárulása a rendszeres teológiához. Helyes értelmezése igen fontos a radikális reformációnak a konzervatív reformáció különböző ágaival való kapcsolatára nézve.

Ez a jelentős teológiai munka, melyet Socinus 1578. július 12-én² fejezett be, a Couvet Jakab³, párizsi hugenotta lelkésszel folytatott vitából ered. Éveken át bár kéziratban forgott közkézen, mégis igen befolyásos munkának számított. 1592-ben, a szerző tudta és engedélye nélkül, egy ismeretlen személy a kéziratot munkából szemelvényeket publikált *Quaenam sit ea in Christum fides qua iustificamur*⁴ címen. Barátai sürgetésére Socinus végül is beleegyezett művének kiadásába, mely *De Jesu Christo Servatore* címen jelent meg 1594-ben.

A könyv négy részből áll. Az első Socinus feleletét tartalmazza Couvet bibliai érveire⁵. A második az ellenfél szentírásertelmezésének cáfolata⁶. A harmadik vitatja a hugenotta lelkész felfogását, mely szerint Jézus Krisztus halálával elégtételt szolgáltatott Istennek bűneinkért, illetve Isten igazságosságáért⁷. A negyedik rész Couvet érveit tárgyalja a Krisztus igazságosságáról és a Krisztusban való hit általi elégtételről szóló protestáns tanokkal kapcsolatban⁸. Socinus mindkét tant ellenezte, de az egyházra nézve Krisztus igazságosságának tanát veszedelmesebbnek tartotta, mint a Krisztus helyettes elégtételéről szóló tanítást⁹. Couvet érveivel szemben a szentírásnak a hit általi megigazulásra vonatkozó tanítását állítja a saját értelmezése szerint¹⁰.

Teológiai szempontból a könyv harmadik részét szokták kiemelni. Teológusok¹¹ egész sora, mint pl. R. S. Frank, O. Fock, A. Harnack, P. Lecler, G. Pioli, L. W. Grensted, S. Cave, E. M. Wilbur, D. Cantimori, G. H. Williams a harmadik részből kiemelik Socinus bírálatát a helyettes elégtétel és a kiengesztelődés tanáról; ezt tartják a munka legértékesebb részének, ennek szemszögéből kell vizsgálni a könyv egész tartalmát. Ezen az alapon Socinus és a socinianizmus teológiáját racionalistának és moralistának nevezik. Egyesek azt is állítják, hogy a socinianizmus tulajdonképpen a katolikus humanizmus terméke, mely az érdemszerző cselekedetek és igazságosság középkori felfogását emeli ki.

A könyv középpontja azonban a negyedik rész, mivel ez foglalkozik a Krisztusban való üdvözítő hit és a keresztény élet természete socinusi tanítással; a könyv többi része mindennek csak előkészítését szolgálja.

Socinus maga is kiemelte a negyedik rész központiségét¹², mely összefüggő egységet ad a munkának és igazolja, hogy a *De Jesu Christo Servatore* teológiailag nem negatív és kritikai, hanem pozitív és alkotó szellemű. Ez a felfogás döntő fontosságú a socinianus mozgalom történelmi értelmezésénél¹³.

A könyv negyedik része Socinus teológiájának krisztocentrikus jellegét mutatja, és kiemeli a hitnek mint a Krisztusban való bizalomnak fontosságát, valamint a bűnbánatból és engedelmességből álló keresztény életet. Az üdvözítő hit Isten munkája az emberben, ez az alap; az érdemnek nincs helye Socinus teológiájában¹⁴.

A későbbi szocinianizmusról valóban lehet állítani, hogy racionalista és moralista volt. A *Rákovi káté* szerint ugyanis a hit nem egyéb, mint bizonyos vallási tanítások elfogadása és az isteni parancsolatoknak való engedelmisség¹⁵. Socinus teológiai felfogását azonban nem lehet azonosítani a *Rákovi káté* tanításával. Az üdvözítő hitről való felfogása közelebb viszi őt a konzervatív reformációhoz, mint azt sok teológus hajlandó elismerni. Socinus azt tanítja, hogy a Krisztusban való üdvözítő hit nem emberi munka, hanem mint kegyelem Isten kezdeményezéseként jön az emberhez. A hit mint bizalom (fiducia) megelőzi az ember értelmi hozzájárulását (assensus).

A keresztény élet Socinus szerint magában foglalja a bűnbánatot és az engedelmisséget. A Krisztusban való hit azonban megelőzi a bűnbánatot, mely viszont a bűnbocsánat előfeltétele. A bűnbánat kegyelemből jön, az isteni törvények az emberek értelmébe és szívébe való beírása következtében Krisztus által, aki az „Új Szövetség“ közbenjárója. Socinus világosan kifejti, hogy a bűnbánat nem a természetes ember hatalmában álló lehetőség¹⁶.

A bűnbocsánat mint a kegyelem befolyásának eredménye magában foglalja a bűn komolyságának tudatát és Isten bocsánatának nagyságát. A bűnbánat vezet az ember életének megjavítására irányuló komoly törekvéshez. Az engedelmisség az ember részéről jövő örömteljes felelet, mellyel nem jár semmi érdem. Socinus szerint az engedelmisséget úgy tekinthetjük, mint a hit gyümölcsét. De ez nem azonos a katolikus fides formatával, mely szerint a hit egy megadott forma, melyet természetfeletti tulajdonságok töltenek ki.

Socinus tanítja, hogy a hitet az engedelmisség tökéletesíti, de csak emberi szempontból. Isten szempontjából egy ember sem lehet cselekedetei által igazságos vagy megigazult. Az ember teljes bizalommal kell hogy legyen Isten üdvözítő jóakarata iránt. Akiben megvan ez a bizalom, az törekszik Isten akaratát cselekedni. Socinus szerint a jócselekedetek általi megigazulásra irányuló minden törekvés tulajdonképpen csak egy változata a hit általi üdvözülésnek.

Socinus teológiája nem tekinthető a katolikus humanizmus egyik formájának, mert nem emeli ki a jócselekedetek üdvözítő voltát. Tanítása közelebb áll a kegyelemből hit általi megigazulás protestáns felfogáshoz.

A *De Jesu Christo Servatoréről* szóló tanulmányom összefoglalásában megjegyeztem, hogy a *Rákovi káté* 1609- és 1666-i kiadásában, vala-

mínt Johannes Völkel *De vera religione* c. művében mind kihagyták Socinus gondos megkülönböztetését arra nézve, hogy az üdvösség kezdeményezése Istentől van, hogy az ember sohasem üdvözülhet cselekedetei által, és hogy az üdvözítő hit megkülönböztetendő az engedelmeségtől, mivel az engedelmisség a hit gyümölcse és nem a hit része¹⁷.

Socinus teológiájával kapcsolatban alapvető kérdések állanak fenn, melyek még feleletre várnak. Egyik ilyen kérdés teológiájának eredete Pirnát Antal *Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570er Jahren*¹⁸ c. munkájában azt állítja, hogy a szocinianizmus elemei megtalálhatók Palaeologus Jakab és Sommer János munkáiban, akik szoros kapcsolatban voltak az erdélyi unitárizmussal. Socinus is tőlük vette teológiai eszméit, irodalmi és egyházi tevékenysége pedig csak 1579 után bontakozott ki, miután Lengyelországba ment. Beigazolást nyert¹⁹ azonban, hogy bár Socinus egyházi tevékenységének helye Lengyelország volt, irodalmi munkássága megelőzte erdélyi látogatását. Erre utal két alapvető teológiai munkája: *Explicatio primi partis primi capituli Ioannis* (1567—68) és *De Jesu Christo Servatore* (1577—78). Teológiai felfogásában független volt az erdélyi unitáriusoktól. Még nem világos, hogy teológiájának gyökerei milyen mértékben kereshetők az ő eredeti itáliai antitrinitárius környezetében és mennyiben a bázeli tapasztalataiban (beleértve Socinus Laelius iratainak befolyását is)²⁰.

Egy másik alapvető probléma Socinus teológiai helyzete a reformáción belül. Zbigniew Ogonowski kimutatta nekem Ludwik Chmaj *Socinus életrajza* alapján, hogy Socinus munkáiban mind a pelágiánus, mind az evangélikus felfogás megtalálható. Teológiai felfogása úgy is értelmezhető, hogy a vallás lényegében egy erkölcsi rendszer, erkölcsi tanítás; eszerint a Krisztusban való hit és az isteni parancsolatoknak való engedelmisség az ember szabad akaratából származik; az ember úgy is betöltheti Isten akaratát, ha saját emberi képességeire támaszkodik; mind a hit, mind a jó cselekedetek az ember szabad akaratától függnék²¹. Mindez sok tekintetben pelágiánus felfogás. De úgy is lehet Socinust értelmezni, mint aki azt tanítja, hogy a vallás lényegében nem más, mint Istenben való bizalom a megváltásért; a hit Isten ajándéka; az engedelmisség a hitből folyik és a bűnbánat Isten kegyelmétől függő emberi lehetőség²². Ez a felfogás viszont evangélikus álláspontra utal.

Lehetséges, hogy Socinus teológiai felfogásában fejlődés volt, az evangélikus állásponttól a pelágiánus felé. Ez is megoldásra váró alapos tanulmányozást igénylő kérdés.

Socinus teológiájának tudományos vizsgálata azt mutatja, hogy valószínűleg meg kell változtatnunk a róla alkotott eddigi felfogásunkat a reformációban betöltött szerepéről. Ez pedig nem könnyű dolog. Nem könnyű egy teológusnak vagy bárkinek Socinust új megvilágításban látni. A helyes ismeret és látás érdekében félre kell tennünk múltbeli felfogásunkat, és meg kell próbálnunk elfogulatlanul megérteni azt, amit Socinus tanított és teológiai értelemben el akart érni. Socinus tudományos és korszerű ismertetése történetteológiai szempontból — egyház-történetírásunk egyik legnagyobb feladata.

JOHN C. GODBEY

Fordította dr. Lőrinczy Géza

JEGYZETEK

A fenti dolgozat a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet hallgatói előtt 1974. V. 16—17. napjain tartott két előadás összevont anyagát tartalmazza. Az előadás angol nyelven hangzott el. A szerző, John C. Godbey, a Meadville Lombard Theological School, Chicago, egyháztörténelmi tanszékének professzora.

¹ *De Jesu Christo Servatore, Hoc Est, Cur et qua ratione Iesus Christus noster servatore sit, Fausti Socini Senensis Disputatio. Quam annos ab hinc circiter decem et septem scripsit, respondens Jacobo Coveto Parisiensi, Euangelico, ut vocant, Ministro; cuius scriptum ordine, suis locis, per partes digestum, in ea habetur.* [n.p.] Typis Alexii Rodecii, Anno M.D. XCIV.

² Faust Socyn. Listy, ed., Ludwik Chmaj, Biblioteka Pisarzy Reformacyjnych, no. 2 (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959), 1:48, 311. [L[ech] S [zuczucki], „List Fausta Socyna z 1577 roku (Addendum do »Listów«)“ *Odrodzenie i Reformacja* 6 (1961): 227—30.

³ Eugène et Émile Haag, *La France Protestante*, 2nd ed., ed., Henri Bordier, vol. 4 (Paris: Librairie Fischbacher, 1884), cols. 763—71.

⁴ Lech Szuczucki, *Marcin Czechowicz (1532—1613). Studium z dziejów antytrynitaryzmu polskiego XVI wieku* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1964), 298, fn. 73.

⁵ Faustus Socinus, „De Jesu Christo Servatore“, *Fausti Socini Senensis Opera Omnia in Duos Tomos distincta* vol. 1 et 2 of *Bibliotheca Fratrum Polonorum qui Unitarii Appellantur* ... 2:115—40.

⁶ *Ibid.* 140—86.

⁷ *Ibid.* 186—213.

⁸ *Ibid.* 213—46.

⁹ *Ibid.* 229 (IV. rész, 8 fejezet).

¹⁰ *Ibid.* 235—40 (IV. rész, 11—12. fejezet).

¹¹ Robert S. Franks, *A History of the Doctrine of the Work of Christ*, 2 vols. (New York: Hodder and Stoughton [1918], 2:15—26.

Otto Fock, *Der Socinianismus nach seiner Stellung in der Gesamtentwicklung des christlichen Geistes, nach seinem historischen Verlauf und nach seinem Lehrbegriff dargestellt*, 2 vols. (Kiel: Carl Schroder und Comp., 1847), 1:164, 2:680—82.

Adolph Harnack, *History of Dogma*, trans. from the third German edition by Neil Buchanan, 7 vols. (Boston: Little Brown et Co., 1895—1900), 7:120, 138—39.

Paul Lecler, *Fauste Socin. Biographie et Critique*. These Présentée À La Faculté De Théologie De L'Université De Geneve Pour Obtenir Le Grade De Bachelier En Théologie (Geneve: Imprimerie Charles Schuchardt, 1885), 83, 117.

Giovanni Pioli, *Fausto Socino, Vita—Opere—Fortuna* (Modena: Guanda, 1952), 155—65.

[Laurence] William] Grensted, *A Short History of the Doctrine of the Atonement* (Manchester: Manchester University Press, 1920), 283—87.

Sydney Cave, *The Doctrine of the Work of Christ* (London: University of London Press, 1937) 169—76.

Earl Morse Wilbur, *A History of Unitarianism*, vol. 1, *Socinianism and Its Antecedents* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1947), 416.

Cantimori, *Italianische Haeretiker*, 345.

Williams, *Radical Reformation*, 752—56.

¹² Socinus, *Opera Omnia*, 2:213.

¹³ John Charles Godbey, *A Study of Faustus Socinus „De Jesu Christo Servatore“* (Ph. D. diss., University of Chicago, 1968), 399—470.

¹⁴ Socinus, *De Jesu Christo Servatore*, 2:242.

¹⁵ Vö. Willie Burger Van Wyk, *Die Versoeningsleer in die Rakouer Kategismus* (Ph. D. dissertation, Free University of Amsterdam, 1958; Kampen: J. H. Kok, 1958); és Paul Wrzecionko, „Die Theologie des Rakower Katechismus“, *Kirche in Osten* 6 (1963): 73—116.

¹⁶ Socinus, *De Jesu Christo Servatore*, 2:191. Godbey i.m. 449—50.

¹⁷ Godbey, i.m. 462—70.

¹⁸ Antal Pirnát, *Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570er Jahren* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961), 15—16.

¹⁹ Zbigniew Ogonowski, *Socynianizm a Oswiecenie. Studia nad mysla filozoficzno-religijna arian w Polsce XVII wieku* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe), 360—63.

²⁰ Lech Szczucki, „La Prima Edizione Dell' »Explicatio« di Fausto Šozzini“, *Rinascimento* 18 (1967), 319—27.

²¹ Chmaj, *Faust Socyn*, 396, 306. Faustus Socinus, „Septem Theses De Causa Et Fundamento In Ipso Homine Eius Fidei In Deum, Qua Hominem Iustificari Sacrae Literae Testantur“, lásd a *Per La Storia Degli Eretici Italiani Del Secolo XVI in Europa* c. művet, 236—37.

Socinus, *Opera Omnia* I: 625—26.

²² Chmaj, i.m. 294, 306.

A BRASSÓI UNITÁRIUSOK TEMPLOMÉPÍTŐ KORSZAKA

Lelkésze hűtlensége miatt 1914-ben egyházi vezető és vagyon nélkül maradt az alig négy esztendőes brassói egyházközség. Az elherdált szép vagyonból a közös felelősség miatt ártatlanul tönkrement gondnok házának eladása után mindössze 5000 korona térült vissza, valamint egy 7000 koronára szóló bekebelezés az eladott házára. Az egyházközség tapasztalatlan vezetői jó befektetésnek vélték, ha ez utóbbi évi négy és fél százalékos kamat mellett a vevő kezén marad, s még a kitört világháború sem tudta őket jobb belátásra bírni. Így ez az összeg később csaknem teljesen elértéktelenedett.

Ez időben a lelkész nélkül maradt kis gyülekezet lelkes vezetője a gondnok Vernes István dr., kinek évi jelentéséből idézzük az alábbi jellemző sorokat:

— Régi igazság, hogy a baj összébbr hozza a bajba jutott embereket. Ezt az igazságot tapasztaltam a lefolyt év folyamán. Egyházközségünk ügyei iránt soha fokozottabb nem volt az érdeklődés, a bajok elhárítására és az egyházközség fennmaradásának biztosítására soha nem volt nagyobb a törekvés.

A háború első esztendeje azonban sajnos csak a törekvések jegyében zajlott le, mert sok kereső, munkabíró egyháztagot elvittek katonának. Az egyházközség vezetősége pedig a volt lelkész körüli botrányt tompítani, palástolni szeretne volna. 1915-re az a kellemetlen fordulat következett be, hogy buzgó gondnokát hivatalból Kézdivásárhelyre helyezték át, s így az egyházközség addigi lelkes vezetői, Vernes István dr. és Killyéni Endre s az akkor bekapcsolódott Sükösd Zsigmond dr. mind csak távolról érdeklődhettek és intézkedhettek a brassói unitárius egyházközség dolgaiban.

Ebben a nehéz helyzetben két beszolgáló lelkész végezte az itteni egyházi teendőket. Kovács Lajos köri jegyző, nagyajtai, és Vaska Béla kökösi lelkész bejártak Brassóba istentiszteletet tartani és vallásoktatást végezni. A brassóiak többször is sürgették Ferencz József püspöknél a lelkészi állás betöltését, a főhatóság azonban a háború gyors befejezését remélve, nem akart elhamarkodva intézkedni.

A helybeli világi vezetők, élükön Albertfy Sándor építkezési vállalkozóval, éppen ebben az időben szerettek volna ingatlant szerezni a kis egyházközségnek. Így tárgyalást kezdtek az egy holdnyi területen fekvő Cenk alatti gépgyár felhagyott maradványainak megvételére, majd ké-

sőbb maga Albertfy kínálta részletfizetésre a Kút utcában lévő szép nagy ingatlanját. Érdekes, hogy Ferenczy Géza dr., a későbbi egyházi főgondnok ellenezte, hogy az egyházközség a háború idejére anyagi terheket vállaljon. Ebben a helyzetben a helybeliek csak egy állandó rendes lelkész vezetése mellett bízhattak a kis egyházközség jövőjében.

Lassan kialakult a vélemény, hogy erre a szerepre Kovács Lajos beszolgáló lelkész mindenképp alkalmas. Így az 1915. február 28-án megtartott választói közgyűlésen az Abrudbányáról jelentkező Buzogány Kálmán szavazatot sem kapott, egyhangúlag választották meg Kovács Lajost. Beköszöntője alapigéjéül Pál apostol 2. korintusi levele 12.r.14 versét választotta: „Íme harmadizben is kész vagyok hozzátok menni, és nem leszek terhetekre; mert nem azt keresem, ami a tiétek, hanem titeket magatokat. Mert nem a gyermekek tartoznak kincseket gyűjteni a szülőknek, hanem a szülők a gyermekeknek.“

Így lett 1915. május 2-án, néhány évi kissolymosi és nagyajtai szolgálát után Kovács Lajos a brassói gyülekezet lelkészévé. Felesége, Kriza Ilona, a néhai nagy költő-püspök unokája, négy fia (köztük a hasonló nevű jelenlegi püspökünk) és egy leánya alkotta a népes lelkészi családot. Ennek eltartását elég szerény lelkészi fizetésből kellett fedeznie.

Az egyházközség szegény volt, még csak bérelt irodával sem rendelkezett. Így a lelkészi családot Albertfy Sándor pénztáros fogadta be a Kórház utca 58. szám alatti iskolába. (Később innen a papilakot előbb a Gácsmajor utca 10. szám alá, majd az Egres utca 9. számú házba helyezték át, s így 1915—1926 között ott volt a lelkészi iroda is.)

A brassói unitáriusok abban az időben a helybeli református egyházközség vendégszeretetéből azok templomába jártak istentiszteletre, gyűlésekre pedig annak tőzsomszédságában, azok tanácstermében kaptak helyet. A kántori teendőket is Kisgyörgy Sándor református énekvezér végezte.

Az unitárius egyházközség tagjai szerény jövedelemmel rendelkező hívekből tevődtek össze. Közülök sokan katonáskodtak. Mégis az ittmaradtak komolyan hozzáfogtak az egyházközség újjáépítéséhez. Lassan rendeződtek a dolgok, és év végére már 17,607 korona vagyronról adott számot a kis egyházközség. Az egyre romló pénz azonban így is sok gondot okozott, különösen a népes lelkészi családnak. Ezért volt kénytelen Kovács Lajos tábori lelkészséget is vállalni, hogy ez a fizetése pótolja az egyházközségtől kapott javadalmazást.

Az egyre romló háborús helyzet nehéz megpróbáltatás elé állította a híveket és lelkészüket egyaránt. Nélkülözések sora várt valamennyiükre. A lelkészi családban betegség vert tanyát, járvány érte a gyermekeket, betetőzésül pedig 1919. július 1-én alig negyven éves korában meghalt a lelkész hitvese, a hívek szeretetébe fogadott kedves asszony. A még fiatal család fő gondjaira maradt öt nevetlen kis gyermek, valamint egy alig megszervezett kis egyházközség, melynek vezetése pedig éppen akkor igényelt kitartó egész-emberi munkát.

Az egyházközség már a háború alatt megpróbálta régi vágyának, megfelelő templom vagy imaház építésének tervét előbbre vinni. Többször próbáltak a városi tanácstól templomhelyet kérni. Az foglalkozott is a kéréssel, néha pártolta, máskor ellenezte, majd végül is bizonyos teljesíthetetlen feltételek szerint hajlandóságot mutatott a postáépület mögötti formátlan terület adományozását kilátásba helyezni.

Ugyanakkor felvetődött az a gondolat is, hogy a bolonyai katolikus temető előtti háromszögletű 1064 négyzetméternyi területet adják templomépítés céljára. Ferencz József püspök igényét az egykori Cigónia egy részének átengedésére a város vezetői nem pártfogolták. Egy komoly templomalap gyűjtésére egyelőre századunk második évtizede nem volt alkalmas.

A húszas évek elejére kezdett változni a helyzet. Az új politikai berendezkedésben az ország közepébe került Brassó ipara és kereskedelme fellendült, kezdtek behegedni a háborús sebek, és egy látszólagos prosperitás lendített sokak sorsán. A kis unitárius egyházközség anyagi helyzete is javulásnak indult.

Amikor a ma is létező brassói unitárius templom megteremtésére gondolunk, első helyen kell említenünk a néhai Kovács Lajos lelkes nevét, kit méltán jegyzett fel egyháztörténelmünk „templomepítő lelkes”-nek. Hogy milyen lett volna a helyzet, ha mások akarata, terve győzött volna, lett volna-e templom, vagy sem, mindez kérdés lehet, de ennek a jelenleg létezőnek a megvalósítása mégis az ő nevéhez fűződik. A nehéz háborús évek után egy teljesen vagyontalan egyházközséget vezetni, fenntartani, s közben egy elárvult nagy család minden aprócseprő gondját viselni, emberfeletti munkát követelt tőle. Csak az ő kitartása, akaratereje és munkakedve tudott ennyi nagy feladattal megbirkózni. A következő esztendőkből Kovács Lajos újranősült, s immar nyolc tagú családról kellett gondoskodnia, havi 2175 lejes jövedelemből. Nem csoda hát, hogy közben szeretett volna Kolozsvarra a teológiára tanárnak felkerülni, hogy helyzetén könnyítsen.

Az Egyetemes Egyház ekkor belső küzdelmek színtere volt, és az ellenzék egyik hangadója akkor mint a Lelkészkör elnöke éppen Kovács Lajos volt. Az egyház újjászervezésének terve azonban csoportjuknak nem sikerült, s így jóllehet sok adottsága volt rá, a brassói lelkesseget nem tudta teológiai tanári állásra lecserélni. Kénytelen volt ittmaradni, noha itt is állandó vitában állott sok egyházi vezető emberrel: a volt gondnok Gergely Sándor, a volt pénztárnok Albertfy Sándor, több volt presbiter és egyháztag csaknem szervezett ellenzéknek számított. Jóllehet lelkes és hívei mind az előremenetelt szerették volna szolgálni, minden gyűlés állandó, legtöbbször értelmetlen szócsaták színtere lett.

Közben állandóan keresték az alkalmas ingatlant, hogy az ünnepélyekből, ajándékokból lassan, de biztosan gyűlő templomalap el ne vesszen és végre a brassói unitáriusoknak is saját otthonuk legyen. Így bukkantak rá az eladó Rózsater 10. szám alatti egyemeletes kis épületre, melynek megvétele körül ismét összecsaptak a veleniények, s meg a főgondnok, Halmágyi Gábor is lemondott a csaknem félmillió lejes teher miatt.

Ekkor lépett fel teljes határozottsággal Kádár Sándor, az akkori egyházközségi pénztáros, és nemcsak a ház megvételét sürgette, hanem egyben vállalta, hogy ha a vétel nem válnék be, ő maga bármikor megveszi azt az egyházközségtől. Ez döntötte el a vitát, ami azzal zárult, hogy a mintegy 700 000 lej értékű ingatlant megvette az egyházközség. Kolozsvárról felvettek egy 400 000 lejes kölcsönt az akkor előnyösnek vélt 16 százalékos kamatfizetés mellett. A kölcsönt az elől-

járók garantálták, terhét pedig elosztották az egyháztagek között, ami ismét sok vitát kavart fel.

Közben a templomépítési tervezetés, házvásárlás mellett történt néhány feljegyzésre méltó esemény. Nemsokkal azután, hogy a lelkészi család végre beköltözhetett az egyház sajátjának mondható házába, messze otthonától meghalt a tizennyolc éves lelkészleány, Kovács Iluska, ami nemcsak a papicsaládot, de a hívek nagy részét is megrendítette.

Mégis Kovács Lajos a pontos pedánsággal és fáradhatatlan buzgalommal végzett lelkészi munkája mellett még irodalommal is foglalkozott. Angol nyelvről magyarra fordította és kiadta egy New York-i lelkész, M. I. Savage *A kereszténység fejlődéstörténete* című könyvét. Ugyanakkor hozzáfogott egy prédikációs gyűjtemény anyagának rendezéséhez is. Ezt 1931-ben *Ébresztgetés* címen ki is adta. Ugyancsak irodalmi munkásságához tartozott az e sorok írójának ajánlására indított UNITÁRIUS HÍRADÓ című brassói egyházközségi keblilap szerkesztése is.

A Kádár Sándor merész terve végül is bevált, s mire az 1930-as világrengető gazdasági válság bekövetkezett, már a brassói unitáriusok saját kifizetett hajlékukban otthon lehettek. Ez idő tájt dőlt el ismét a templomhely ügye is, amikor a városi tanács telekkönyvileg átadott az unitárius egyházközségnek az akkori Kút utca elején (a mai Cina vendéglővel szemben) egy 1084 m² nagyságú területet. Az adományozását azonban néhány helybeli ügyvéd megfellebbezte. Mégis az egyházközség eladta a házat, több építéssel terveket készíttetett. Ezek közül a Kós Károly és a Halász Kálmán tervéből egy végsőt alakítva, hozzáfogott az építkezés előkészítéséhez. A négy millió lejt meghaladó tervből és költségvetésből azonban csak egy szárnyépületre gondolhattak, s így előtérbe került csak a templom építésének gondolata, melyet a ház eladása után maradt 800 000 lejt fedezetre felveendő félmillió kölcsönből akartak teljesíteni.

1934. április 29-én nagy napja volt a brassói unitárius egyházközségnek. Megtörtént az első kapavágás a kijelölt templomhelyen, s másnap egész sereg munkás kezdte kiásni a templom alagsora részére a megfelelő helyet. Rövid egy hét alatt már megkezdhatték a betonozást is, az alapfalak már részben földszíniig emelkedtek, amikor néhány fellebbező ügyvéd és elfogult újság hangoskodására felsőbb rendeltre a városi tanács betiltotta a már engedélyezett építkezést. Sőt néhány nap múlva az egész kiásott helyet és bevert betonlapot földdel ismét betöltette.

Erre természetesen sokfelől nagy tiltakozás indult. Csaknem egy évig folyt a vita, míg végül olyan kedvező fordulat állott elő, hogy az egyházközség a Gácsmajor utcában egy szebb, jobb, nagyobb templomhelyet s az okozott károk megtérítéséül még eladható parcellákat is kapott az akkor Trausch-rétnek nevezett, mai Babeş utcában.

Igy készítette el új templomtervét Halász Kálmán brassói építész-mérnök és építette meg a mai templomot Gonda Emil és Torday Lajos vállalkozó. A templomot 1935. július 4-én kezdték építeni, és ugyanaz év végén már részben használatba is vette az egyházközség.

Kádár Sándor özvegye, férje végakarátát teljesítve, az egyházközségnek 70 000 lejt értékű két harangot öntetett Szebenben. Kétszáz ülő-

helyet örök megváltással egyháztagok fizettek ki, szószéket a Nőegylet rendelt az új templomba. Bálint János gondnok végig ellenőrizte Kovács Lajos lelkéssel az építés nagy munkáját, Darkó Jakab nyugdíjas 18 000 lej értékű egész vagyonát adta kamatmentes kölcsönül. Sokan mások is siettek a maguk módján segíteni a mű teljes befejezését. Az 1936. május 17-én tartott templom-felavatási ünnepen már alig 50 000 lej adósság terhelte az egyházközséget, jóllehet annak értéke két millió lejt ért el.

Ez idő tájt Brassóban mintegy 1800, szórványaiban több mint 200 unitárius lakott. A templomban orgonahangversenyre is sor került.

Az 1938-ban lefolyt új egyházi reform-mozgalmakban Kovács Lajos közvetlenül már nem vett ugyan részt, de megindította elvbarátaival az UNITÁRIUS JÖVENDŐ című folyóiratot, és abban erős ellenzéki hangját hallatta néhány éven át. Egyébként akkor már a lemondott József Lajos helyére esperesnek is megválasztották, és 1938-ban ő iktathatta be fiát, dr. Kovács Lajost sepsiszentgyörgyi lelkésznek.

Kovács Lajos fáradhatatlan, állandó munkában és nemes harcban felőrölt életét 1942. október 20-án egy brassói szanatóriumban fejezte be.

SZABÓ SÁMUEL

EGY VÉGRENDELET TÖRTÉNETE

Hatodik gimnazista koromban (1897) az iskolaév vége felé történt Kolozsvárt.

Benczédi Gergely, a fizika tanára egy óra végén beszélített szer-tárába, s így szólt hozzám:

— Nagy emberünket, Brassai bácsit tegnap bevittük a szanató-riumba. A százesztendős életkor küszöbén valami bőrhámlás támadta meg, az orvosok nem jósolnak gyógyulást. Azt az óhaját fejezte ki, hogy állítsunk melléje diákot, akit postára, lakására küldözhet és aki felolvass neki. Rád gondoltam.

— Örömet vállalom.

A leckeórák alól fölmentettek, kora reggeltől késő estig a Vörös-kereszt-szanatóriumban Brassai bácsi szolgálatára állottam. Az újságok kijelölt rovatait felolvastam neki, mulatott Udvarhely széki kiejtésé-
men, a szavak elnyújtásán.

— Gyere, énekelj egy kicsit! — szokott élcelődni olvasásomon. Az újságcikkeken föl-fölmérgelődött: ez sem helyes, az sem magyaros.

Benczédi Gergely is gyakran odalátogatott. Örült, mikor beszámol-
tam Brassai élces megjegyzéseiről, morgolódásairól.

— Ugy látszik, még élet van benne! — örvendezett. Egy napon kedvetlen hírt vittem az egyház pénztárszobájába, ahol Benczédi sza-
bad óráiban az egyház anyagi ügyeit intézte.

— Valami gyöngülés érte a beteget! — jelentettem. — Csak mo-
zog az ajka, de nem lehet a szavát érteni.

— Ez rosszat jelent! — riadt meg a gondviselő. — Még ma írok legközelebbi rokonának, Csegezy Mihályné Albert Ilkának Tordára. Teg-
nap fölnyitottam a nagy borítékot, amelyben Brassai bácsi rám bízta fontosabb iratait. Sajnos, a végrenedeletét nem találtam meg, pedig nagyon érdekelt volna, mert élőszóval közölte velem, hogy egész va-
gyonát az egyházra hagyja. Csak valami fogalmazványokat, följegyzé-
seket találtam aláírás, tanúzás nélkül.

— Mi lesz most?

— Az a kérdés, hogy a rokonok, a személyes örökösök hogyan vi-
selkednek. Harmincezer korona körül van a hagyaték, az pedig nagy
pénz, nagy kísértés . . .

Új megbízást adott: ha a rokonok Tordáról megérkeznek a szana-
tóriumba, azonnal szaladjak s jelentsem neki.

Harmadik-negyedik napon a tordai fiáker begördült a szanatórium udvarára. Benne Csegezy Mihály és felesége. Én pedig mint a nyíl szaladtam a kollégiumba s jelentettem Benczédi Gergelynek: megjöttek a rokonok.

Azonnal letette a lúdtollat — még lúdtollat használt a nagy pénztárkönyv vezetésére —, s ezt mondta:

— Én a püspök urat szólítom, te meg szaladj Fekete Gábor főgondnok és Gaál Jenő iskolafelügyelő gondnok urak értesítésére.

Eljártam a megbízatásban, s visszasiettem a szanatóriumba. Magam is gondban voltam, hogy oldódik meg a kényes kérdés. Egyszerre érkeztek meg. Négy hatalmas férfiú, az egyház oszlopai, a püspök, főgondnok, felügyelő gondnok és főpénztárnok. Az előszobában én is bentmaradtam egy pálmabokor mögött, a részvétes szavak után Csegezy Mihály mindjárt föltette a kérdést:

— Hát a végrendelet, Gergely?

(No, mi lesz most — gondoltam —, ha ennek olyan sürgős a végrendelet mibenléte?)

Benczédi Gergely őszintén elmondta a dolgot. Vannak valami följegyzések a Brassai bácsi keze írásával, de sem aláírás rajtuk, sem tanúk. Az öreg milyen szórakozott, elfeledkezett a formaságokról.

Csegezy Mihály megnézte az iratokat.

— Ejnye, Gergely, hát ez hogy történhetett? Pontos ember vagy, miért nem figyelmeztetted az öreget?

(Ohó, hát ez nem beszél rosszul! — gondoltam.)

— Zárt borítékban adta ide az iratokat. Csak most nyitottam föl.

Nagy megbeszélés kezdődött. A jogtudomány teteje volt együtt: Fekete Gábor táblai elnök, Gaál Jenő táblai tanácselnök, Csegezy Mihály törvényszéki elnök. De akárhogyan forgatták, csak arra kerekedtek ki, hogy a fogalmazványok ebben az állapotban érvénytelenek.

Csegezyné Ilka asszony belefáradt a vita hallgatásába.

— Ugyan mit szaporítják annyit a szót, maguk tudós férfiak? Én jól tudom utánozni a bátyám írását, aláírom a nevét, maguk tanúskodnak az irat alján.

A tudós férfiak mosolyogtak.

Ferencz József püspök rábólogatott az asszonyra.

— Köszönjük, Ilka lelkem, hogy ennyire pártolja az egyházat. De vajon kedves ajánlata összeférne-e az egyház tekintélyével, lelkünk nyugalomával... a közéleti erkölccsel?...

— Jelen esetben az felel meg az erkölcsnek, ami jogilag szabályos! — mondta Fekete Gábor.

— De hogyan kell intézkednünk — igyekezett Csegezy Mihály menteni a feleségét, amiért rövid úton akarta jóra fordítani a bonyodalmat.

— Mi sejtettük, hogy Brassai bácsi az egyházra hagyakozik, s már előre megnyugodtunk jószándékában. De távolabbi rokonok is vannak, azok fölléphetnek az egyház ellen. Jogerős végrendeletre van szükség! Fekete Gábor vette át a tárgyalás irányítását.

— Az a kérdés, hogy nagy emberünk eszméletén van-e — fordult Csegezynéhez.

— Engem megismert! — mondta az asszony. — Rám mosolygott, megfogta, a szívéhez szorította a kezemet.

— Hát ezen az alapon kell próbálkoznunk. Alá kell íratnunk vele a végrendeletet.

Az asszony bement a beteghez, s csakhamar mosolyogva tért vissza. Erre mind bementek. A nagy szárnyas ajtó nyitva maradt, befigyeltem.

A püspök rövid üdvözlő beszédet mondott, és a képviselő tanács nevében gyors gyógyulást kívánt.

A beteg mosolygott, rendre mindnyájuknak kezét nyújtotta.

— Ez tiszta, ép elmével van! — mondta Fekete Gábor Gaál Jenőnek. A házaspár a beteg fölé hajolt, a férj kezében az irat. Erős hangon szólt:

— Benczédi átadta Samu bácsi iratait, mindent nagyon szépen, bölcsen el tetszett rendezni, de baj van: az iratot nem írta alá, nem tanúztatta. Ezen segíteni kellene!

Brassai átvette az iratot, s intett, hogy a szemüvegét adják oda. Nézte, csóválta a fejét.

— Tiszta, ép elmével! — ismételte Fekete Gábor.

A beteg Gaál Jenőnek nyújtotta az iratot, mosolygott, és intett, hogy tegye rendbe az ügyet.

Másnap volt-e, vagy harmadnap: a következő jelenetre emlékszem: Csegezyné íromappát tett bátyja elé, arra helyezte Gaál Jenő munkálatát. Én adtam elé a tintát, tollat, Csegezyné a megmártott tollat Brassainak nyújtotta. Benczédi a fejpárnával ülőhelyzetbe emelte a nagy, nehéz testet. De a beteg keze úgy reszketett, úgy kilengett erre-arra, mint az óra ingája. Hogy lesz ebből aláírás? Hát úgy lett, hogy Csegezyné szép gyöngéden megfogta bátyja kezét, s kettesben aláírták a Brassai Sámuel nevét.

— Teljesen szabályos! — hangzott most a jogi vélemény. — Nyugodtan aláírhatjuk mint tanúk.

A mindentudó Brassai Sámuel, aki az egyházat tartja legméltóbb örökösének. A rokonok, akik saját érdekükről megfélekedve, legjobban buzgólkodnak az egyház érdekében! És az egyház vezetői, akik ápolják ugyan az anyagi érdekeket, de az erkölcsi tőkére szigorúan vigváznak.

GYALLAY DOMOKOS

AZ UNITÁRIUS DANIELEK VARGYASI KASTÉLYA

A Műemlékvédelem Európai Éve alkalmával Kovászna megye Műemlékvédő Bizottsága intézkedési tervet állított össze. Többek között célul tűzték a Danielek vargyasi kastélya restaurálási tervének elkészítését. Ez alkalommal gyűjtöttük egy csokorba az unitárius egyház- és vallástörténetben gyakran fel-felbukkanó Daniel család vargyasi kúriájának építéstörténeti adatait és igyekeztünk megállapítani annak századonkénti külső arculatát. Több alkalommal megejtett vizsgálódások eredményeként adjuk közre a közeledő restaurálás szükségelte és a megyei műemlékvédelmi szervek által kért anyagot.

Az unitárius Danielek vargyasi kastélya kétségkívül Erdővidék egyik legjelentősebb reneszánsz-barokk alkotása. Mai külsejét a letűnt századok alakították ilyenné. A virágos reneszánsz stílusában épült kastély helyén és tőle északra két kisebb kúria állott, amelyeket a szolgálatukért részbirtokokat szerző Danielek építettek a XVI. század előtt. Az építő család egyik tagja Zsigmond mellett, Mircea cel Bătrîn oldalon Nikápolynál harcolt. Daniel Lukácsnak pedig 1499-ben részjóságai vannak már Felsőrákoson, 1566-ban Dobóból 11, Bardócról 18 és Vargyasról 20 jobbágyot kapnak II. Jánostól. Az „ősi curiát“ az 1580-as évet megelőző esztendőben „a törökök felégetik... ingójavait pedig elrabolták“, amint az kitűnik Báthory Kristóf 1580. augusztus 24-én kiadott intézkedéséből. Egy 1668-as birtokmegosztási levélben pedig már azt mondják, hogy a „vargyasi régi udvarház helyébe kendermagot szoktak vetni“. A másik, valószínűleg fából épült kis udvarház ettől északra állott, a volt Szabó Vilmos-féle épület helyén, ahol most az állami mezőgazdasági farm székháza van. Ez az épület 1743-ban még állott.

Az említett török pusztítás után kerülhetett sor, a XVII. század derekán, a kor divatos ízlése szerint új, az előbbinél tágasabb reneszánsz udvarház megépítésére. Ennek ma csak a régi akantusz levéldíszes arkádós tornáca látható eredeti épségében. Főbejárata az északi oldalon lehetett, s mivel azt később megtoldták és alakították, faragott főajtókeretei az épület új, későbbi szárnyába épültek be. A régi kastélyrész építését örökíti meg az a faragott címeres kötőredék is 1646-ból, amelyet Köpeczi Sebestyén Józseftől ismerünk. Azóta elpusztult. De épségben látható az épület — későbbi — nyugati szárnyába beépített ajtószemöldökkő, amelyet az 1650-es évszám olvasható, középen a Danielek ismert latin nyelvű jelmondata: DEUS PROVIDEBIT.

Ekkor az erdélyi reneszánszban új tényező jelentkezik. A székely kőfaragómesterek kifejlesztik annak különleges, díszes (virágos) változatát. Ennek jegyében fogant a vargyasi kastély faragvány-együttese is, beleértve az irodalomból ismert és a múzeumi gyűjteményekben lévő darabokat is.

Újabb pusztítás érte az épületet 1660-ban. Hogy díszes reneszánsz kastély lehetett, az kitűnik az ingóságoknak 1661. febr. 8-án történt összeírásából is, ahol bejegyezték, hogy „elvittek igen szép házbeli mászas kemencéket“ és „az öreg ablakokat... mind össze rontották, az őnjait, vasát elvitték... az két ablakon kristály üvegh volt“. Az épületet az önéletíró Daniel István teszi rendbe, és tőle származik az 1687-es évszámot tartalmazó faragott kőtábla, amelyen a nyakán átnyilazott hattyú — a Danielek családi címere — olasz koszorúba van foglalva. Az ingóságok összeírását már fia végzi el 1700. február 7-én. Ebből fogalmat alkothatunk a szobák akkori belső berendezéséről és az uradalom gazdasági állásáról. A kastély akkor védelmi célokra is be volt rendezve. Lőréseit csak a későbbi időkben rakták be. Emléke ezeknek még ma is él a szóbeszédben.

A XVIII. század első évtizede alatt ismét romba dől az épület. A mindvégig Rákóczi-barát Danielek ősi kastélyát a kuruc szabadságharc után feldűlják és felégetik a császáriak. Romjaiból ismét csak az író Daniel István emeli ki. Ő építi a régi épülethez a ma is létező nyugati, ún. „palotaszárnyat“ a sarokbástyával, s itt helyezi el az említett és ma is látható 1650-es ajtószemöldökkövet és egy Daniel Pekri címeres faragott emlékkövet, amelyen az 1745-ös évszám látható. A művészien faragott reneszánsz tábla ma a székelykeresztúri múzeumban van, amit restaurálás esetén — akárcsak az olaszteleki kastély homlokzati díszének eredeti kövét — örömmel bocsát, majd a múzeum a restaurátor rendelkezésére, hogy visszakerüljenek eredeti helyükre, emelve az épület együttes építészeti értékét. A címeres kő alatt volt elhelyezve az Orbán Balázs által is ismertetett latin feliratos tábla, amely a látogató tudomására hozta, hogy a II. Rákóczi alatti „polgárháborúk“ kegyetlen pusztításai, melyek 1703-tól 1711-ig tartottak, romokban hagyták a Daniel-kastélyt is, amelyet 1723-ban id. Daniel István és Pekri Polixéna épített újra fel. Ennek a táblának ma sajnos csak a szövegét ismerjük. A század közepén két alkalommal is (1743-ban és 1746-ban) összeírták a nagy és a még mindig létező kis kúria javait. Az előbbi összeírásból tudjuk, hogy a kis kúriához díszes galambdúcos kis székely kapu vezetett, latin felírással, amelyet Daniel Péter készített 1722-ben. A nagy kastélyhoz valószínűleg nagy faragott kőkapu tartozott, annak a maradványa az a latin feliratú félkő, amely a mai kertbe vezető kapulábra van feltéve és fél darabja a földön hever. Társának hiányában szövegét megfejteni nagyon nehéz.

A kastély ma első pillantásra egy barokk épület benyomását kelti, a főépület két szárnyán erősen előreugró sarokrizalitok és a manzárdtetőzet miatt. Ez a barokk kori átalakítás — a régi reneszánsz loggia megőrzésével s csak részleges lerövidítésével — a század végéről kell hogy származzék, ugyanis akkor Daniel Elek „vargyasi udvarházát 1797-ben átalakította“. Ez volt az első átalakítás 1723 óta. Ekkor kapja az épület a duplatetőt is, mert Brassóból rengeteg cserépet, Gelencéről pedig deszkát hozat. Valószínűleg ekkor szűkíti le két oldalról a rene-

szánsz tornácot is és elkészíti a főbejárati ajtót a felesleges kövekből. Az ajtófeljárat faragott kövei a tornácátalakítástól váltak feleslegessé. Ezt Köpeczi Sebestyén nem ismerte fel 1929-ben. Pedig tisztán látszik, hogy a két oszlop tetejére egy hasonló (ezúttal nem díszített) féloszlopot tesznek, tetejébe pedig egy fejjel felfele fordított egykori ajtószemöldökkövet. Ezek után még két átalakításról van tudomásunk: 1853-ból, ekkor készülhetett az épület udvar felőli (kétszobás) szárnya, és 1937-ből, amikor megtoldják az épület palotaszárnyát a haranglábassal. Kissé előbb, 1920—21-ben épül az északnyugati sarokbástya és újra csak 1937-ben Köpeczi Sebestyén József tervei szerint a régi reneszánsz arkádsorokat utánzó emeletes új-reneszánsz tornác és végében a hasonló kőablakkeretekkel ellátott fürdőszobai rész. Ezeket akárki könnyen összetévesztheti. E két utolsó építés évét örökíti meg az egyik boltozott szobában levő faliszekrény ajtajának belső felirata, amely székelőudvarhelyi Haáz Rezső munkája. Felirata ez: MDCCCLIII D.G. R.M. és MCMXXXVII D.F. S.G. Az építetők nevei: Daniel Gábor és Rauber Mária, valamint Daniel Ferenc és Somsich Gabriella. Az ajtó két sarkában a hatyús Daniel-címer, felső jobb sarkában pedig a Somsichok címere látható. Az utolsó átépítés emlékét őrzi az udvarfelőli folyosó Daniel—Somsich címeres faragott kőtábla. Felirata: MCMIIIIVII D.F. S.G. és a család latin nyelvű jelmondata. A művészi kivitelezésű faragott táblát a hazai heraldika kiváló ismerője és művelője, Köpeczi Sebestyén József tervezte. A kastélyon még látható néhány virágdíszes és volutás ablak és ajtókeret, valamint a barokk kor rusztikái.

A kastély belső bútorzata sajnos elpusztult. Van még néhány eredeti szép csempéje, egy törött régi címer, néhány egyszerű mennyezeti stukkó. Utolsó berendezését sikerült restaurálni.

KISGYÖRGY ZOLTÁN

ISTENTISZTELETÜNK MEGÚJHODÁSÁNAK ÚTJÁN

Egyházi Képviselő Tanács a Misszió Bizottság javaslatára a lelkeszi teológiai értekezletek ez évi témájául istentiszteletünk és szertartásaink reformja témakört jelölte meg, azzal az elgondolással, hogy a munka eredményeképpen szülessen meg istentiszteleti rendünk régen óhajtott egységesítése, illetve a jelen kívánalmainak megfelelő reformja.

A munka megszervezése és jó menetele biztosítására E.K. Tanács mind a négy körből előadókat kért fel, akiknek feladatául jelölte meg a kör területén jelenleg érvényben, illetve gyakorlatban levő istentiszteleti rendek ismertetését, feltüntetve a megegyezéseket vagy az eltéréseket.

A felkért előadók: Kolozs—Tordai kör: Fazakas Ferenc; Maros—Küküllői kör: Simó Attila; Székelykeresztúr—Udvarhelyi kör: Gellérd Imre; Sepsiszentgyörgyi kör: Fülöp Árpád.

Az első negyedévi értekező feladatát képezte: „Istentiszteletünk hitelvi alapjai“ című előadás, melynek célja a hitelvi kérdések megvilágítása és az előadók által feldolgozott anyag ismertetése. Az egyes részkérdések alapos megvitatása után mindenik kör meghozta a maga javaslatát az istentiszteleti rend egységesítésére, ill. reformjára vonatkozóan.

Előadó afiai kérdőíveket állítottak össze, és azokat szétküldték a lelkeseknek. A beérkezett válaszok alapján próbálták meg képet adni a körükben gyakorolt hétköznapi és vasárnapi istentiszteleti formáról.

A következőkben ezekből az előadásokból adunk részleteket, mert a helyszűke nem ad lehetőséget azok egészben való közlésére.

I Fazakas Ferenc írja: „Az istentisztelettel és szertartásokkal való foglalkozás“ olyan probléma, melyet évek hosszú sora óta állandóan hanyagolunk... Mindig csak beszéltünk arról, hogy tenni kellene valamit e téren, de konkrétan semmit nem tettünk. Pedig a mai unitárizmusnak megfelelő, a sokféleségnek, tarkaságnak véget vető egységes ágendáskönyv összeállítása vallásos életszükséglet.

A Kolozs—Tordai körben a hétköznapi istentiszteleteket általában hétfő reggel és szombat este tartják mindenik egyházközségben; van olyan gyülekezetünk is, ahol csütörtök este is tartanak istentiszteletet, esetleg bibliamagyarázatot. A sorrend tekintetében nincs nagy eltérés, általában a kolozsvári teológiai áhítat (préces) rendjét vették át és honosították meg, bár néhány egyházközség itt is sajátos sorrendet követ.

Nagyheti áhítatot az ún. sátoros ünnepek előtt tartanak, reggel és este, célja úrvacsorára előkészíteni híveinket.

A vasárnapi istentiszteletek sorrendje az egyházkör területén egységes képet mutat. Az eltérések a megkezdés időpontjában, a gyülekezet istentisztelet előtti, alatti és utáni magatartásában mutatkoznak.

„Ilyenkor, amikor egy átfogó, összefoglaló képet látunk magunk előtt, látjuk meg igazán, hogy mennyi eltérés, helyi szokás van életben. Ezeknek megvannak esetleg a maga előnyei, de sokkal károsabbak a hátrányai. Ilyenkor érezzük meg igazán, hogy tennünk kell valamit... A beküldött válaszokból, lelkészek megnyilatkozásaiból egyöntetűen arra lehet következtetni, hogy feltétlenül kell, szükséges a reform, a változtatás, az egyöntetűség. Szabadelvűségünk e téren semmilyen akadályt nem jelent. Végsősorban a gondolat, lelkiismeret, vallásszabadság nem összevisszaságot jelent. Egyöntetűség, meghatározott külső keret közt is lehet érvényesíteni ezen gondolatokat.“

A lelkészek véleménye alapján előadó pontokba foglalta az istentisztelettel kapcsolatos javaslatokat. Az alábbiakat emeljük ki ezek közül:

1 Az istentiszteleteinken több cselekvő részt kell biztosítani a gyülekezet tagjainak.

2 Egységessé kell tenni az istentisztelet menetét, valamint a résztvevő gyülekezeti tagok istentisztelet alatti magatartását.

3 Az istentiszteletet vezesse be az előfohász.

4 A derekas éneket lehetőleg énekeljük végig.

5 A Miatyánkot a gyülekezet mondja együtt hangosan a lelkésszel.

6 A textusfelvétel szövege legyen egyöntetű.

II Simó Attila történelmi visszapillantás után megállapítja, hogy „Krizsa János püspök idejétől kezdve a ma is honos istentiszteleti forma: kezdőének, derekas ének, ima, Miatyánk, közének, alapige-olvasás, prédikáció, Miatyánk, utóima, záró ének, már kialakult. Ezen a törvényessé vált formán nem változtatott mind a mai napig semmi főtanácsi határozat. Ha az utolsó 110 évet nézzük, a Maros—Küküllői egyházkör területén az istentiszteleti rend lényegében azonos. Legfennebb a helyi szokások vagy lelkészek buzgósága adott hozzá vagy szépített rajta valamit.“

Miután részletesen ismerteti az istentiszteleti rend egyes pontjai alapján az egyházközségekben gyakorolt helyi szokásokat, a következőt állapítja meg: „A fejlődő élet az egyházakat és köztük a miénket is további meglátásokra, további küzdelmekre, megvalósításokra, újításokra készítette. Lehet, nem is annyira a reformtörekvés, hanem inkább a szépítési cél vezette azokat, akik új színekkel gazdagították a régi istentiszteleti rendet. Ennek eredményeit látjuk, amikor körünk területén négy istentiszteleti formát tapasztalunk.“

„Az elmondottakból kitűnik, hogy az egységes istentiszteleti rend megbomlott, s bár a megkérdézett lelkészek kivétel nélkül jónak tartják az általuk használt formákat és hisznek azok léleképítő erejében: egységességet kell teremtenünk az istentiszteleti rendben.“

Előadó pontokba szedve ismerteti a lelkészek válaszaiból azokat a véleményeket vagy javaslatokat, amelyek szeretnének valami újat hozni, de azokat is, melyek a régít változatlanul akarják hagyni. Ezek alapján az alábbi következtetést vonja le:

„1 Mivel a régi egységes istentiszteleti rend megbomlott, egységeset kell kidolgozni. Állítsuk vissza a régit, fogadjuk el az újat, vagy értékes elemeiből kiválogatva, alkossuk meg az egységes unitárius istentiszteleti rendet.

2 Próbáljunk több cselekvési lehetőséget biztosítani a gyülekezeti tagoknak.

3 A réginél világosabbat, unitáriusabbat, jobbat kezdeményezni igen nehéz dolog. Vigyázzunk, ha a réginél különbet, értelmünkhöz, szívünkhöz közelebb állót nem alkothatunk, akkor ne romboljunk.“

III. Gellérd Imre kérdőívek alapján részletesen ismerteti a lelkész-kör véleményét a templomról és istentiszteletről. Mi az, ami jó, ami kielégíti a vallásos ember lelki igényeit, és mi az, ahol tenni kellene valamit. A véleményeket így foglalja össze:

„Nem a rend reformjára van szükség, hanem a tartalom reformjára. A lelkésznek nagy többsége ezen a téren igen óvatosan mozog. Érezzük, hogy szükség volna valamit tenni, de nem vagyunk tisztában azzal, hogy mit és miként... Általában minden lelkésznek az a véleménye, amit a recsenyédi jelentés így fejez ki: Kialakult istentiszteleti rendünket, annak felépítését megbontani nem látom szükségesnek. Szükséges azonban azt egy kicsit több lélekkel feltölteni. Hol zökkenőt érezünk, áthidalni, hol merev vagy száraznak tűnik, ott újraszövegezni vagy pár lelkes szóval ünnepélyesebbé tenni. Inkább díszíteni azt, ami van, mint a vajúdo hegyek hibájába esni.“

A kérdéssel szembeni állásfoglalás tekintetében a lelkészeket három csoportra osztja.

a) Ide azok tartoznak, akik semmi változást sem ajánlanak. Hivatkoznak pl. arra, hogy az istentiszteletet két személy végzi, s amíg az énekvezéri kérdés meg nem oldódik, semmiféle reformra nem gondolhatunk. Istentiszteletünk jelenlegi rendje tökéletesen kifejezi az unitarizmust, kielégíti az igényeket, nincs okunk változtatni rajta.

b) E csoportba azokat sorolja, akiknél kifejezésre jut ugyan a reformtól való tartózkodás, de ugyanakkor javasolnak is némi változtatást.

c) E csoport a reform híveié, akik azt állítják, hogy reformáljunk, de ne forgassunk fel mindent, csak néhány mozzanat hozzáadásával tegyük valamivel korszerűbbé istentiszteletünket.

A kör az alábbi igényekben ért egyet:

- A) A hívek aktívabb bekapcsolása az istentisztelet rendjébe.
- B) Az érzelmi oldal erőteljesebb kifejezése.
- C) Az egységesség igénye.
- D) Szín, változatosság.
- E) Az unitárius jelleg kidomborítása.

A fenti igényeket a következő eszközökkel kívánják szolgálni:

- egyszerű Miatyánk,
- főima beszéd után,
- a hitvallás beiktatása (a gyülekezet közösen mondja),
- közös Ámen,
- csendes ima,
- külön invokáció,
- unitárius himnusz a záró ének után vagy helyett.

IV. Fülöp Árpád megállapítása szerint a vasár- és ünnepnap i-
stentisztelet mozzanatai az egyházkör területén igen kevés eltéréssel
azonosak. Mindenütt háromszori harangszó előzi meg az istentiszteletet.
A harangozás szerves, nélkülözhetetlen része az istentiszteletnek, s ahol
szép szavú harang és hibátlan harangozás hívja a híveket, ez áhítat-
és hangulatkeltő voltánál fogva igen jó hatást gyakorol. A templomba
való bemenetel rendje legtöbb helyen az odaérkezés sorrendjében tör-
ténik, s attól függően is, hogy a templom a helység közepén vagy szé-
lén fekszik, egyházközségenként bizonyos árnyalatú eltérést mutat. Az
istentisztelet rendje nagyrészt megegyező képet mutat, különösen ami
a vasárnapi istentiszteletet illeti, bár itt történtek az utóbbi időben
kisebb változtatások, módosítások az egyéni kezdeményezés síkján. Áll
ez fokozottan a hétköznapi istentiszteletre, ahol lassan meghonosodott
a kolozsvári teológiai áhítat liturgiája. Ezzel kapcsolatban megjegy-
zük, hogy az előadás szerint éppen itt látjuk a legtöbb igényt a reform-
ra, az egységesebb istentiszteleti formára.

„Az alkalomnak megfelelő bibliai hely felolvasása, ima, csendes ima,
alkalmas énekek és áldás szép egységbe foglalva leginkább kielégítenék
az imára és elmélyedésre szomjúhozó emberi lelket.

Mindenesetre én valahol itt, ezekben szeretném, ha megtalálnók
jövőre egy prédikáció nélküli hétköznapi, vasár- és ünnepnap délutáni
istentiszteletnek az elemeit.“

„Az a meglátásom — írja tovább az előadó —, hogy az ezt követő
megbeszélések rendjén a maga természetes módján szépen kifejlik min-
den, s ami az idő méhében van, az megszületik... Úgy érzem, hogy nem
zárkozhatunk el mereven a formai változtatástól sem, ha az általános
tetszést és megelégedést hoz. Fontos, hogy egységesen és határozottan
tegyük magunkévá, amit közösen elfogadunk.“

Az előadó végső következtetése azonos azzal, amit az ürmösi jelen-
tésből idéz: „Vasárnapi és ünnepi istentiszteleteink nem annyira formai,
mint inkább tartalmi reformra szorulnak... Mindig az volt az eszményi
unitárius istentiszteleti szolgálat, amely a híveket eligazítva, megnyug-
tatva, felvilágosítva, felvillanyozva, megerősödve, felvértezve bocsá-
totta ki a templom falai közül egy heti távollétre, a földi élet küzdelmei
közé. Ha istentiszteleteinket tartalmilag nem tudjuk megreformálni, a
formai reformok bevezetése nem fog semmit érni.“

Az összefoglaló előadások után lelkészek mind a négy körben ala-
posan megtárgyalták istentiszteletünk jelenének, de főként jövőjének
a kérdéseit. Mindenütt jelentkezett az igény, hogy alkossunk a mai kor
vallásos emberének megfelelő, egységes formát, és tegyünk még nagyobb
hangsúlyt a tartalmi megújódásra.

SZÓSZÉK – ÚRASZTALA

AKIKET ISTEN LELKE VEZÉREL

Róm 8,14

„Aiket Isten lelke vezérel, azok Istennek fiai . . .“

Milyen boldog érzés valakié lenni. Tudni, hogy nem vagyunk magunkra, valaki törődik velünk; megkínál az élet vizével, s aztán kézen fogva vezet. Milyen jó bírni valakit: édesanyát, kinek sokszor vagyunk tékozló gyermekei, de ki mégis mindig hazavár; hitvest, kivel közös örömről, bánatról, s az élet árnyas vagy napos oldalain megbizonyosodunk hűségéről, ragaszkodásáról. Bírni egy oltalmazót, ki a sors változásos perceiben mellettünk van. Milyen szerencsétlenség, ki elszigetelten éli le életét, s úgy áll, mint lombhullató őszben egy magányos, útszéli fa. De mindezek felül milyen boldog állapot Istent bírni s az Ő gyermekeinek, fiainak lenni.

Pedig ugye mind azok vagyunk, egy szerető Atyának gyermekei, ki örökös gondviselésével figyeli életünk menetét, s egyre várja megjavulásunkat, ott áll a régi úton, amelyen valaha elindultunk annyi szép álommal, amelyen sokszor magunkat is elvesztettük; ott áll, figyeli jöttünket, vajon kibontakozik-e a messzi távol ködéből gyermekeinek, az Isten-fiaknak arca. Mind azok vagyunk, Isten gyermekei, de nem mindannyian érdemesek az istenfiúságra. Ez egy nagy kincs, mely nem mindenkinek tulajdona, de melynek megszerzéséért küzdeni nemcsak célunk, de kötelességünk. Isten fiai azok, kiket Isten lelke vezérel, vagyis magukban hordozzák a tiszta hitnek, igazságkeresésnek, békességnek és szeretetnek drága kincseit.

Hordozzuk szét tekintetünket azokon a helyeken, melyek régmúlt időknek tanúi: egyszerű fejfákon, kopott írásos síremlékeken és sok-sok nyomon, rögön, melyek előttünk mind beszédessé válnak és megszólalnak.

Bonyolult, tengernyi ágazatúak ezek az utak, melyeken odáig eljuthatunk, de valami visz, sodor magával, mint az őszi szél a megsárgult falevelet. S ez, ami minket hordoz magával, ez az emlékezet szárnyára kap, majd letesz emberi életet, küzdelmek színterére, s beszélni kezd: „Nézd, kik itt nyugszanak, valamikor hitben, igazságkeresésben, békességben éltek, égtek el és emésztődtek fel. Imádságos reggelek, zoltáros esti órák határolták életüket. Küzdelmük felőrölte erejüket, meg nem értés, türelmetlenség kísérte kereszthordozó útjukon, mégis megmaradtak Isten fiainak a nehéz próbatételek útvesztőin.

Aztán visz tovább az emlékezet szárnya viharos, könnyes és véres évszázadok mélységein és magasságain át, hol az egykori Izrael népe,

családja, nemzete számára megtalálja Istent. Nézd, hogy ragaszkodik hozzá! Meghozza áldozatát, ha kell termőföldjéről, ha kell állataiból, gyermekét is kész feláldozni, csak Istennel és saját magával békességben éljen, s békesség honoljon az oltár körül. A legfinomabb műszerrel sem tudnánk lemérni az ókori lélek rezgéseit, melyek kitöltötték az úrt belső énje s valami megfeythetetlen titokzatosság között. Sok-sok éjszakan a csillagos ég alatt vagy a végtelennek tetsző halmokon egy szép dal vagy pásztorsip elhaló mellódiáján érzik, hogy Isten lelke töltötte el szívüket, s hogy vele közösségben vannak.

O, hányan voltak, kiket bánat és töprengés, gondterhes éjszaka magányos helyeire vezették, megállottak egy-egy nagy kő közelében, a csillagok ragyogtak fenn az égen s hallgatagon néztek reájuk. Ott és akkor ezek az egyszerű emberek megértették a csillag fényénél, az éjszakának ebben a sokatmondó, néma csendjében, hogy Isten velük van, és ráborul nagy szeretetével az ő kereső lelkükre. Bizony ezeket az Istennek lelke vezérelte, és Isten fiai voltak.

A proféták világa Isten fiainak lábnymaival van tele. Mózeset mindenhol az Úr lelke vezérli minden lépésében. Józsué trombitájából a proféta hite, Isten iránti bizalma harsan, Sámuel főpap bölcs megnyugvással a hit, szeretet és békesség lelkével örködik népének valláserkölcsi élete felett, a szent sátort s benne a frigyládát őrzi, védi, ha kell, harcol érte. A mindenét elveszített Jóbót gyermekei felett való gyászában ki vigasztalja, ki áll mellette fájalmában, betegségében? Miért multa felül saját magát is és lett igazán Istennek gyermeke? — Azért, mert Isten lelke vezérelte.

Dávid király nagyságát nem fénye, hatalma és királysága igazolja, hanem azok a békével viselt csapások és szenvedések, melyek családja részéről érték, s melyek végül is zsoldárt fakasztottak a megsebzett lélekből. A pásztorsíp a zsoldáros királyig Isten lelke vezérelte, s annyi sok szép himnusz között adta ajkára az isteni megtartás örökszép gondolatának kifejezését: „Uram, ha nem a Te törvényed lett volna az én gyönyörűségem, rég elpusztultam volna én nyomorúságomban.“

Ézékielt, a látnokot egy titkos benső hang vezérli a csontok völgyén s profétáltat a holt tetemek felől. Ézsaiás a tapasztalt, bölcs és mélyen érző proféta s a többiek is mind úttaposók, lámpásai az utánuk haladó Isten-kereső embereknek.

Keresztelő János egy letűnő s egy kibontakozó új világ mezsgyéjén áll. Egyszerű ruhája alatt Isten lelkének szikráját érzi felgyulladni lelkében, míg megtérésre hívja népe gyermekeit.

Jézusnak szűk hazája elég nagy volt ahhoz, hogy keblére vonja saját kora s eljövendő nemzedékek minden bűnös, de Istenhez megtérni kész gyermekeit.

Az emlékezet gyorszárnyú madara lassan-lassan visszatér. Minden régi kedves és szomorú helyet bejár. Tollai sötét színt öltenek véres háborúkban, öldöklő tusákban, de felragyognak ott, hol kegyességet, szeretetet, igazságot és békét követő emberek küzdenek.

Elfárad az emlékezet, mire visszatér. Nehezen ereszkednek le szárnyai a dévai vár komor falaira, s megpihen, mint egy fáradt vándor a régi börtön romjainál. November 15-én, Dávid Ferenc nagy püspökünk halálának évfordulóján mintha a vár körül a legendák s a történelmi idők szellemei lengenének. Az emléktáblánál egy maroknyi egyház

gyermekai verődnek össze, s a nagy mártír püspök lelkével együtt kérest küldenek fel az egy igaz Istenhez: „Jó Úristen, tekints hozzánk, magas mennyből nézz mireánk...” Valahol ott pihen az ősz apostol porsátra. Megszólalnak a kövek mindenütt, amerre járt, bizonyosságul, hogy Dávid Ferencet hitvitáiban, beszédeiben, embertársaival való érintkezésében s minden cselekedetében türelem, békesség, igazságkeresés és szeretet, szóval Istennek lelke vezérelte. A hit és lelkiismereti szabadság igazi és bátor harcosa volt. Az egy igaz istenhitnek fáradhatatlan hirdetője, ki az 1579. évi gyulafehérvári gyűlésen még egyszer és utoljára megáll beteges testtel, Istenben bízó lélekkel haladó eszméi és tanításai mellett. Földi bére örökös fogság a dévai várban, de az utókor az örökélet koronájával koszorúzza meg azt, kit mindig Istennek a lelke vezérelt. Szellemaalakja úgy áll előttünk, mint egy hatalmas kőszikla. Míg hallgatjuk tanításait az Isten oszthatatlanságáról, az egy Istent hívők serege boldogan és könnyes hálával teszi meg a nagy vallomást: „Akiket Isten lelke vezérel, azok Istennek fiai.” Ámen.

MAJOR SÁNDOR

MINDIG REFORMÁLNI

1Thess 5,21

Lelkiismeretesen és értelmesen gondolkodó ember, aki felül tud emelkedni a kicsinyes szempontok szűk látókörén, aggodalommal néz minden olyan mozzanatot, amely alkalmasnak látszik választófalak vagy ellenszenves érzések keltésére. A testvériség, az együvé tartozás érzésének ápolására és munkálására mindig szükség volt, és az van ma is. Kerülni kell és elfojtani minden olyan törekvést, amely ezzel a céllal ellenkezik. Nem elhidegülést és elridegülést, nem a megvetést és a gyűlölködést, hanem éppen az egymáshoz kapcsoló megbecsülő összeemelegedést kell minden erőnkkel elősegítenünk. És meg kell ragadnunk minden alkalmat, amely kínálkozik nekünk arra, hogy ilyen irányban építő munkát végezhessünk.

És itt a reformáció emlékünnepe tartásának idején igen természetesen felvetődik az a kérdés, hogy a reformációnak és a reformátoroknak hagyományos és szokásos megünneplése nem ilyen szétválasztó mozzanat-e a mi egyházas életünkben.

Szabad-e nekünk így ünnepelni?

Feleljünk lelkiismeretünk szerint.

Ugye, hogy *nem*.

De hát hogyan ünnepeljünk?

Ugy, hogy emeljük ki a múltból sajátos szellemi értékeinket, de a hamis és szétválasztó látszatigazságokat hagyjuk bátran elpusztulni, mert azok többet ártanak, mint amennyit használnak részleges és egyetemes szempontból is.

Mindenik felekezeti ünnepelhet azzal a gondolattal, hogy a tiszta igazságot még nem sikerült elérnie, de keresi azt Jézus tanítása által.

Ezek a keresési módok jellemezhetik az egyes egyházakat és vallásokat. A jó testvérek kereshetik boldogulásukat különböző utakon, de szabad-e azért egymást bántani?

Hát mi még nem tanultuk meg, hogy tiszteljük egymást és ne legyünk egymásnak Káinjai? És nem tanított meg erre minket a mi vallásunk, hitünk, a mi Jézusunk?

Merem állítani, hogy a vallások között mégiscsak az lesz a legjobb, a legszebb, a legigazoltabb, amelyik erre megtanít.

De hát emlékünnepet ülni emberi kötelességünk. Hogyan üljük hát azt? Hogyan ünnepeljem én Dávid Ferencet, hogyan ünnepelje az én egyik testvérem Kálvin Jánost, a másik testvérem Luther Mártont és így tovább?

Erre a kérdésre szeretnék rámutatni röviden.

Az én hitem és meggyőződésem az, hogy anélkül is lehet ünnepet ülni, hogy egymást elhidegítsük, lekicsinyeljük.

Ünnepeljünk úgy, hogy keressük mindenütt, a múltban és a jelenben is a lényegét, a tanulságot.

A reformátorok elvégezték a maguk munkáját, s a végzett munkának meg lettek a következményei is. Husz János, Wald Péter, Luther Márton, Zwingli Ulrich, Kálvin János, Dávid Ferenc, mindenik élte a maga sajátos életét, hirdette a maga sajátos meggyőződését, s mindenkinek akadtak követői több-kevesebb számmal. Mert az egyházat átlengte a reformálás szelleme. A reformátorok tisztulni akartak s aztán tisztítani. Megjobbulni és jobbá tenni másokat is. Újjászületni és újjászülni. Jézus evangéliumát újraértékelni, újra teljes fényben felragyogtatni. Az istent lélekben megkeresni és megtalálni. Ezt akarták.

De vajon úgy történt-e a kialakulás, amint azt ők akarták? Bizony csak nagyon kis mértékben. Miért? Mert a lelki reformáció szelleme megszakadt. Utánuk már nem jöttek nagy reformátorok vagy lánglelkű apostolok.

Mármost mi ebben a lényeg, a tanulság? Az, hogy a reformálás, az újjászületés és újjászülés gondolatát állandóan tartsuk felszínen. Jobbat és szebbet, tökéletesebbet elérni csak azáltal tudunk, hogy a megújulás gondolata állandóan ébren van bennünk. Ha nem tespedünk bele a megszokottságba, a megalkuvásba. Legyen nyitva állandóan a mi életünk kapuja Jézus evangéliuma előtt. Legyen nyitva állandóan minden szép és felemelő gondolat előtt. Ne azt nézzük, hogy vajon honnan, milyen érdekszférából, milyen felekezettől indul ki valamely magaslatos emberi gondolat vagy mozzanlat, hanem azt, hogy mit ér az evangéliumi újjáteremtődés szemüvegén keresztül s mennyiben egyezik a mi Atyánknak akaratával.

Tehát legyen mindenki reformátorrá. Akarjon mindenki olyan emberré lenni, mint volt Jézus, a legnagyobb reformátor.

Ez az a lényeg, ez az a tanulság, amit észre kell vennünk minden év- és minden napfordulatkor.

Erre figyelmeztet engem az én Dávid Ferencem, erre figyelmeztet téged a te Luther Mártonod és így tovább. S amikor majd a tisztult embertestvériség magaslatára fogunk emelkedni, akkor nem lesz különös, ha egyformán mindannyian értékelni fogjuk az ő igazi értékeit

szerint nagyjainkat vallási és faji különbség nélkül. Legyünk reformátorok. De mit és hogyan reformáljunk?

Erre a kérdésre sok feleletet is lehet adni, annyi reformálni valónk van.

Reformáljuk elsősorban önmagunkat, egyéenként. Tegyük mindenekelőtt egy őszinte összehasonlítást önmagunk és az evangéliumi ember között. Hol állunk mi attól a megtisztult embertől, akiről Jézus beszél s akit olyan gyönyörűen és megrázóan mutatott be nekünk a saját életében?

Milyen az én hitem az ő mélységes, boldog hitéhez képest? S van-e nekem egyáltalán hitem, vagy csak tapogatózom a vak sötétben? Megtaláltam-e én Istenben azt a lelki erősséget, amely engem minden körülmények között megtart? Vagy ha a sors megpróbál és egy nehéz pöröly-csapással reám sújt, megtántorodom-e, elvesztem-e szemem elől az én erősségemet s ellene fordulok-e zúgó szitkok árjával? Ki nekem az Isten? Emberarcú bálvány-e, vagy a mindenség lelke, akitől és akiben mindenek élnek? Érzem-e, hogy az én lelkem az ő lelkéből lelkedzett? S ez az érzés késztet-e engem igaz imádásra, Isten tiszteletére? Milyen az én vallásom az ő vallásához, az igaz Ember vallásához képest? Jó cselekedetekkel vallom-e meg az én hitemet, vagy csak üres képmutatással? Hogy imádkozom? Úgy-e, mint a farizeus, mellveregető, bűnös dicsekvéssel, vagy úgy, mint a publikánus, szerény megadással? És az én hitemnek megvallásán keresztül csillog-e a szeretet, mint evangéliumi erő?

Milyen az én belső világom? El van-e mélyítve kellő gondozással, vagy sekélyes és gondozatlan terület, ahonnan sem Isten, sem emberek nem akarhatnak örömet, dicsőséget? Mik töltik el az én lélekvilágomat? Szellemi értékek, mennyei kincsek megszerzése utáni vágyak-e, vagy csak pénzről és anyagi értékekről álmodozom?

Milyen az én külső világom? Evangéliumi egyszerűség és szépség jellemzi-e az én házamat, táplálkozásomat, ruházódásomat, vagy talán pogány góg, önző gazdagság, bűnös könnyelműség kápráztat hideg fényével?

Általában belső szépségekkel dicsekedhetem-e vagy divatos selyembe kell burkolnom lelkemnek rongyait, kiáltó ürességét?

Milyen szokásaim vannak, lélekemelő vagy léleksüllyesztő?

Ezek és ehhez hasonló kérdések tisztázása után, ha reformáltam magamat, következik a további munka: mások reformálása, tisztítása.

A családomban megvizsgálom az uralkodó érzéseket s akarásokat. Vajon az egymás terhének hordozását, az egymást boldogítani evangéliumát tükrözi-e és hirdeti-e az én családom élete? Meleg fészke-e az a tiszta erkölcsnek, édes otthona-e a szeretetnek, hűségnek?

És tovább végzem a tisztítás munkáját mindenütt, ahol arra szükség van.

Azért ünneplem és idézem az én reformátoraimnak az emlékét, a szellemét, hogy ihletést nyerjek az én nagy reformációmnak az elvégzésére. Hogy szebb, jobb, tökéletesebb állapotot keressek mindenkiben, hogy legyen az én életem egy állandó reformáció az Isten akaratának megvalósulásáért. Hogy ne kicsinyes szempontok, hanem tiszta, szép, nagy célok lebegjenek előttem. S hogy mint a nagy reformátorok

és szentek átmentek egy belső átalakuláson, úgy menjek át én is újra meg újra, hogy megjobbuljon és megtisztuljon bennem és általam minden.

Ezért kell a reformációt ünnepelni. Ezért kell emlékeznünk. „Mindent megpróbáljatok s ami jó, azt megtartsátok!”

Így keressük hát mi is a mi reformátorunknak, apostolunknak, Dávid Ferencnek szellemét. Ámen.

FEKETE LAJOS

EGYHÁZI ÉLET

Egyházi Képviselő Tanács az augusztus 14-én tartott ünnepi ülésén lelkes hangulatban emlékezett meg hazánk fasiszta uralom alóli felszabadulásának XXX. évfordulójáról. Dr. Mikó Imre elnöklő főgondnok méltatta a harminc esztendő történetét és az ország szabad szocialista fejlődésének útján elért nagy eredményeket. Az E. K. Tanács tagjai felszólalásaikban kiemelték az 1944. augusztus 23-i antifasiszta nemzeti fegyveres felkelés jelentőségét, mely új út kezdetét jelentette a haza történelmében; ezen az úton a román nép rátért saját sorsának szabad alakítására.

E. K. Tanács a történelmi évforduló alkalmából ünnepi nyilatkozatot intézett Nicolae Ceaușescu, a Szocialista Egységfront elnökéhez. A nyilatkozat szövegét az augusztus 25-én tartott istentisztelet keretében lelkészek híveink előtt is felolvasták.

A III. évnegyedi közérdekű és teológiai lelkészi értekezleteket az egyházkörökben szeptember első felében tartották meg.

A közérdekű értekezés tárgya *A művészet, tudomány és művelődés fejlődése hazánkban az utolsó negyedszázadban* c. előadás volt; a teológiai értekezés *Az unitárius úrvacsorai agenda alaki és tartalmi szempontból* c. referátumot tárgyalta meg.

Egyházköri közgyűlések. A Kolozs—Tordai egyházkör július 28-án Kövenden, a Sepsiszentgyörgyi augusztus 4-én Sepsiszentgyörgyön, a Maros—Küküllői augusztus 28-án Vadadon és a Székelykeresztúr—Udvarhelyi szeptember 22-én Székelyudvarhelyen tartották meg évi rendes közgyűléseiket.

Lelkésznevelés. Július 5—6. napjain lelkészképesítő vizsgát tettek Adorján Levente, Dancs Lajos, Ferencz Gábor, Vass Mózes és Veszelevszky Iván segédlelkészek.

Személyi változások. Meghívás alapján kinevezést nyertek: Ifj. Báró József homoródszentpáli lelkész Székelykeresztúrra július 1-től; Pál Ádám iszlói lelkész Haranglábura július 1-től. Gyakorló segédlelkészi szolgálatra megbízást kapott augusztus 1-től Nyitrai Csongor Csokfalvára; szeptember 1-től Balácsi László Szentháromság-Kisadorjánba, Farkas László Sinfalvára, Kedei Mózes Kedébe és Száva Péter Brassóba.

HÍREK

A *haranglábi egyházközség* július 14-én tartotta meg Pál Ádám újonnan való kinevezett lelkészének beiktatását. A kinevezési irat felolvasása és Kolcsár Sándor esperes beszéde után Pál Ádámmondotta el beköszöntő prédikációját. Ezt követte dr. Kovács Lajos püspök beiktató beszéde. Az új lelkészt az egyházközség részéről Szabó Károly gondnok, az egyházkör nevében dr. Fekete József felügyelőgondnok és a körilelkészek részéről Benczédi Ferenc üdvözölték. A beiktató ünnepély szeretetvendégséggel ért véget.

Dr. Kovács Lajos püspök július 30-tól augusztus 22-ig a marosvásárhelyi klinikán gyógykezelésben részesült, miközben augusztus 6-án vesekő műtéten esett át. Betegségében az egyház féltő szeretete irányul feléje, közvetlen munkatársai, esperesek, lelkészek és hívek részéről számosan meglátogatták. Püspök afia teljesen felgyógyulva augusztus 26-tól teljes munkaerejével végzi egyházkormányzói tevékenységét.

A *kálnoki egyházközség* szeptember 12-én ünnepelte temploma fennállásának 300 éves évfordulóját. Az ünnepi istentiszteletet Bedő Béla datki lelkész végezte; énekelt az árkosi egyházközség énekkara Kőkösi Kálmánné tiszteletesasszony vezetésével. Az istentisztelet keretében Nemes Dénes helybéli lelkész ismertette a templom történetét, Úrmösi Gyula tb. esperes az egyházközség kiemelkedő tagjáról, Régeni Áronról tartott előadást. Az istentiszteleten részt vettek a Sepsiszentgyörgyi egyházkör vezetői.

Az angol unitárius egyház a manchesteri Unitarian College teológiai intézet igazgatói tisztségének ideiglenes betöltésére Arthur Long, Bolton Unity és Horwich egyházközségek lelkészét kérte fel.

Az Unitárius Világszövetség (IARF) hágai központja a májusi végrehajtó bizottsági döntés értelmében augusztus 1-vel Frankfurtba (NSZK) költözött át.

HALOTTAINK

Lőrinczi Domokosné Bálint Ilona, Lőrinczi Domokos ny. lelkész élet-társa, július 12-én meghalt, 14-én temették el Székelykeresztúron a szilasi temetőben.

Gombási Jánosné Simon Anna, Gombási János ny. lelkész élettársa július 24-én Kolozsvárt elhunyt, 26-án az aranyosrákosi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Nagy Lajos ny. igazgató-tanár, volt főtanácsí képviselő augusztus 2-án Kolozsvárt elhunyt, 5-én temették el a székelykeresztúri timafalvi temetőben.

Emlékük legyen áldott!

Külföldi előfizetőink figyelmébe

A Keresztény Magvető előfizetési díja 1 évre 100 lej (\$ 7), mely összeget kérjük a ROMPRES—Filatelia, București, Calea Griviței nr. 64—66, R. S. Románia POBOX 2001 címre befizetni. A magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlap Iroda, Budapest, VII. Lövölde tér 7. szám alatti fiókjánál fizethetnek elő; évi előfizetési díj 100 Ft.

KÖNYVSZEMLE

Bruce Findlow: *I believe* (Hiszek). The Essex Hall lecture for 1974. The Lindsey Press. Leicester, 1974. 20.

Az „Essex Hall“ előadás anyagát tartalmazza, mely az angol unitárius egyház 1974. április 20-án Londonban tartott főtanácsi gyűlése keretében hangzott el. Szerzője kiváló lelkész, és a jelenkori unitarizmus tudós teológusa. Amint a könyv címe is sejteti, a gyülekezeti lelkész és teológus vall hitéről híveinek, a ma vallásos embereinek. Nevezhetnők közérthető kis hittannak is, melyben a szerző ismerteti az unitárius vallás lényeges hitelveit és állásfoglalását korunk égető kérdéseiben. Világ, humanitás, Isten, cél és hivatás, a jó és a rossz, egyéni szabadság és társadalmi kötelezettség, az intézményes vallás, istentisztelet és imádság, az ember Jézus, hit és cselekedet, Isten és ember szolgálata — mind helyet kapnak Findlow munkájában. Az öntudatos, erős hit és az erkölcsi felelősség érzése a hívő lélek és vallási közösség mozgatóereje. Az egyház vitalitása, felebaráti kapcsolatunk milyensége, a béke és a társadalmi igazságosság szolgálata mind attól függ, hogy mint egyén és egyház mit hiszünk és hogy tisztán tudjuk-e tartani hitünket.

Sok vallás van, de Isten csak egy. A szerző ebben az egy Istenben hisz. A hiszek: többet jelent a hitelvek összegezésénél. A hiszek: azt jelenti, hogy én, a hívő ember Istenre várok, hallgatok, és benne bízok. Isten pedig szellem, akit csak lélekben és igazságban lehet imádni. Hiszek: azt jelenti, hogy én cselekszem vallásomat, kifejezem élő cselekedetekben, az előttem álló feladatok megvalósításában és a reám váró felelősség vállalásában. A hiszek: kifejezi azt az állásfoglalásomat, hogy az én vallásom a fej, a szív és a kezek, vagyis az egész személy vallása.

„Hiszem — vallja a szerző —, hogy mindannyian részesek vagyunk Isten igazságában, szépségében és szeretetében... Hiszem, hogy az isteni szellem és erő segít minket abban, hogy a béke- és a felebarát-szolgálatunk méltó kifejezést találjon a mi életünkben.“

Szép magyar komédia (A magyar drámaírás kezdetei. Válogatta, az előszót írta és a függelékét összeállította Sz. Tamás Júlia). Dacia könyvkiadó, Kolozsvár, 1973.

A reformáció korában az irodalom eszköz-volta létrehozta a kor egyéni műfaját: a hitvitázó iratot, mely a párbeszéd formáját tökéletesítette. A nagyközönség számára írt „hitvitázó dráma“ a parasztság és városi polgárság vallási-társadalmi mozgalmának, a reformációnak ered-

ménye. Mindenféle társadalmi réteghez kívánt szólni a szerző, ezért kap a hitvitázó drámában különös hangsúlyt a színszerűség. A vita többnyire hitelvi kérdések körül forgott, de valójában a haladás és az elavultság erői mérköztek benne. A hitvitázó dráma „cselekménye” jórészt arról szól, hogy „ki az igaz pap: az-é, akit a felsőbb hatóságok jelölnek ki, miután felszentelték, felkenték s tonzúrát nyírtak neki, vagy pedig az, akit a hívek választottak meg erre a feladatra, mert tanult ember, törődik a néppel, s anyanyelvén prédikál, azaz nem külsőleg, hanem belsőleg pap...” A haladás és maradiság vitázik itt.

Az Sz. Tamás Júlia szerkesztésében megjelent *Szép magyar komédia* (A magyar drámaírás kezdetei) című kötetben találkozunk — többek között — egy ilyen drámával. A hazai reformáció unitárius irányzata erőrekapása eredményezte a *Debreceni Disputa* című hitvitázó drámát, melynek szerzője valószínűleg Válaszúti György. Tárgya olyan disputa, amelyet a valóságban sohasem tartottak meg, csak írói elképzelés. Szerző a kor hitvitáinak közismert szereplőit vonultatja fel, külön hatást érve el azzal, hogy ellenfeleire szégyenteljes helyzeteket, szánnivaló viselkedést húz rá.

Varga (Dávid) Ferencék viselkedéséből sugárzik a tudás, a biztonság fölénye. Ezt igazolja a „harmadik cselekedet”-ben, (színben) Varga (Dávid) Ferenc disputakezdő könyörgése is: „Tisztelendő uraim! ... velem együtt könyörögjétek és mondjátok ezt (Efez.I.) örök mindenható Isten! mennynek, földnek teremtője... hordozzad és vezéreljed a mű beszédünket az igazságnak megnyilatkoztatására... Kérünk téged alázatos szívből, hogy a mű megvakult atyánk fiainak szüveket és szemeket világosítsd meg kegyelmességéből, hogy ők is az igazságnak utára térvén, velünk egyetemben tiszteljenek és magasztaljanak, és tartsd meg a te anyaszentegyházodat!”

Péter pápa (Méliusz J. Péter) így adja bölcs tanácsát társainak: „... de mégis ne mondják azt, hogy nem tudunk semmit, azért erősen kiáltunk és üvölszünk...” majd így mordul rá a szelíd Varga (Dávid) Ferencre: „Te hitvány eretnek Varga Ferenc, amaz hitván olasztól micsoda rühös tudománt meritettél, kivel a királyt őfelségét megrúttottad... tégy vallást előttünk hűtűdről, mert Istenre mondom, hogy még ma a tüzet a hátadra tétetem...”

Varga (Dávid) Ferenc szeretettel, világosan, haragmentesen szól: „Szeretettel szöljünk egymásnak, ne haraggal, hogy amint sz. Pál apostol mondja, mindenek épülhessenek beszédeinkből.” Tudománya oly ragadó, hogy „egy írás nélkül való paraszt is meg tud győzni róla egy egész tartományt”. Varga (Dávid) Ferencék képviselik a józan ész, megfontoltságot, komoly érveik vannak — bemutatásukkal a szerző érzéketlenül népszerűsíti Dávid Ferenc tanításait. Dávidék a fejlődő polgárság gondolkodásának a hordozói. „Én hiszem és vallom a mennynek, földnek teremtőjét egyedül való Istennek lenni, aki soha senkitől semmit nem vött, és senkitől nem függ; ő ad mindeneknek mindent, kit soha senki nem látott...” — mondja Varga (Dávid) Ferenc.

A Tanulók Könyvtára sorozatban megjelent könyv Heltai Gáspár (Egy nemes emberről és az ördögről), Sztárai Mihály (Az igaz papság tiköre), Bornemisza Péter (tragoedia magyar nyelven „Magyar Electra”) és Balassi Bálint (Szép magyar Comoedia) „párbeszédés” írásai mellett tartalmazza még a Balassi-komédiát, teljes címén *Comoedia Balassi*

Menyhárt árultatásáról, mellyel elszakada második választott János kiráttul, melyet sokáig unitárius szerző művének tartottak s feltehetőleg 1566-ban írták. Újabb igazolások szerint szerzője Bornemisza Péter. A drámát Karádi Pál unitárius prédikátor nyomtatta ki Abrudbányán 1569-ben. „... azért gondolom — írja Karádi —, hogy kinyomtassam, hogy mindenek ezt látván példát vegyenek ebből az árultatásnak eltávoztatására...”

VESZELOVSZKY IVÁN

*

Sommer János halálának négyszázadik évfordulójára figyelmeztet Dankanits Adám (ts) *A Hét* 1974. augusztus 9-i, 32. számában. „*Jó költő volt, de rossz keresztény*“ — idézi Sommer életrajzíróját, Seivertet, aki ezzel a sommás ítélettel intézte el „a hazai radikális gondolkodás“ egyik előfutárát. Négyszáz évvel ezelőtt esett a Kolozsvárt dúló pestis áldozatául, röviddel azután, hogy versben figyelmeztette Istent: ne pusztítsa el az embereket, mert nem lesz, aki imádja! A német nyelvű verset Gál Kelemen is közli *A kolozsvári unitárius kollégium története* című munkájában (Kolozsvár, 1935. II. 367), s Borbély Istvánnak a Keresztény Magvetőben megjelent tanulmánya (*A mai unitárius hitelvek kialakulásának története*. 1924. 54—59) nyomán elmondja, hogy Sommer János az Odera melletti Frankfurtban tanult, költészettel és zenével foglalkozott. Huszonegy éves korában mint katona került Heraklid Despot vajda, moldvai fejedelem szolgálatába, majd Cotnari-ban létrehozta az első moldvai latin iskolát. Amikor a bojárok elűzték a vajdát, Sommer Erdélybe menekült: 1565-ben a brassói gimnázium igazgatója, két év múlva Besztercére ment igazgatónak, ahonnan az 1569. évi nagy vallási mozgalmak Kolozsvárra vonzották. 1571-től haláláig volt az unitárius főiskola igazgatója, a hagyomány szerint Dávid Ferenc egyik leányát vette feleségül; János Zsigmond felett tartott klasszikus latinsággal megírt emlékbeszédet. Dankanits idézett cikkében így jellemzi Sommert: „Gondolkodása egészében a deizmus felé tart.“ S ha csak nem egy szokványos fordulatról van szó abban a verssorában, amelyben megállapítja, hogy „általa fizetett katona kezétől hal meg a paraszt“, úgy ez a sor arról tanúskodik, hogy Sommer közel állt a társadalmi összefüggések dialektikus megértéséhez. Harminc egynéhány éves volt, amikor meghalt. Seivertet parafrázálva: „jó költő és merész gondolkodó“ volt. Annak tartotta a kortárs és a későbbi európai szellem egyaránt.

*

Kitűnő tanulmányt közölt Imreh István egyetemi előadótanár *A székelykeresztúri múzeum emlékkönyvében* (melyet Hargita megye Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottsága adott ki; különlevonat, 1974. 191—205) *Ősök és erkölcsök Keresztúr-fiúszékben* címen. A Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának kolozsvári történeti levéltárában fellelhető Matskási család levéltárában megőrzött egyik jegyzőkönyv alapján bemutatja, hogy milyen volt Keresztúr-fiúszék 38 településének erkölcsrendészeti helyzete 1823-ban. Mivel ezeknek a községeknek többsége unitárius lakosságú, figyelemreméltó, hogy az összeírás alkalmával mennyi garázdát, tolvajt és prédát, hit s tisztelet nélkül élőt, valamint

féktelent találtak. Az akkor 16 350 főből álló székben 163 esetben indítottak eljárást garázdaság címen, akik közül 43 volt a mértéken felül ivó — az obsitos katonák vezettek —, 13 a gyakori és 10 az alkalmi verekedő, 40 a káromkodó és 47 a pipázó, már tudniillik, akik a pipázással a zsup-fedeles házak épségét veszélyeztették. A büntetés bizonyos számú pálcaütés, kalodába tétel vagy árestom volt. Súlyosabban büntették a kőborlókat, tolvajokat, orgazdákat, erdőrontókat és határprédálókat. Keresztúrfalván három férfit vontak felelősségre, amiért anyját megverte vagy apját megtaszigálta. A féktelenek közé számítottak akkor a házasságrontók és a paráznák; ellenük a szék úgy védekezett, hogy tilalmazta a táncot és a vigadalmat. A megesett lányok 21 faluban 69 esetben kerültek a bizottság elé. Azokat, akikkel a baj egyszer esett meg, csak megintették és megelégedtek ez eklézsiakövetéssel, de akinek két törvénytelen gyermeke lett, azért 12 korbácsütés járt, akinek három, annak 12—24 korbácsot és árestomot kellett szenvednie. Fiátfalván, Kissolymoson, Magyarzsákodon, Böződön fordult elő a legtöbb ilyen eset. Volt, akinek a haját lenyírátták és az illetőt a faluból kicsapták. A felsorolt és elemzett esetekből Imreh István nem azt a következtetést vonja le, hogy Keresztúr-fiúszékben az erkölcsök a tárgyalt időben erősen megromlottak volna, hanem ellenkezőleg azt, hogy „a társadalom rendet akar...”

Tizenöt évvel a költő halála után megjelent Szabédi László kéziratban is sokat vitatott munkája: *A magyar nyelv őstörténete*. A finnugor és az indoeurópai nyelvek közös eredetének bizonyítékai (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974). Az 540 oldalas nagy műhöz a kiadó a következő megjegyzést fűzi: „A magyar nyelv őstörténete íróját mint költőt kerítették hatalmukba eszközének, a nyelvnek titkai. Pályája kibontakozását szinte megszakítás nélkül kísérték e titkokat boncoló kisebb-nagyobb írások... A mű, amely most kerül nyilvánosság elé, élete utolsó évtizedének szinte kizárólagos foglalatossága volt; széles ívű konstrukciónak szánva »két évtizedes tünődés-tanakodás, alig lankadó lázas keresés« eredményeként... Meggyőződésünk, hogy *A magyar nyelv őstörténete* mostani kiadásával nemcsak szerzője kívánságát teljesítjük, hanem elősegítjük a benne tárgyalt kérdések öhozzá valóban méltó és őt megillető tudományos komolyságú tisztázását is.”

A Bostonban megjelenő Unitarian Universalist World, az Unitárius Egyház lapja 1974. október 1-i számában közli Mikó Imre *Transylvanian toured U.S. in 1830* (Egy erdélyi, aki bejárta az Egyesült Államokat 1830-ban) című tanulmányát és Bölöni Farkas Sándor fényképét ezzel a megjegyzéssel: „M.I., a Romániai Unitárius Egyház főgondnoka küldte ezt a történetet egy erdélyi unitárius nemes emberről, aki 140 évvel ezelőtt meglátogatta az amerikai köztársaságot, Christopher Gist Raible-nek, az Unitárius Univerzalista Társulat missziós ügyosztálya igazgatójának abból az alkalomból, hogy ez év tavaszán Kolozsvárt látogatást tett.” C. G. Raible az IARF ülése után több társával együtt bölöni egyházközségünkben is látogatást tett, s ott fejezte ki óhaját, hogy szeretné megismertetni az amerikai unitáriusokat Bölön születettével, aki elsőnek vette fel a kapcsolatot velük.

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R. S. România

Anul 80

Nr. 3

1974

CLUJ-NAPOCA

CUPRINSUL

Treizeci de ani 131

STUDII

Dr. Árpád Szabó

Elementele serviciului divin 133

Imre Gellérd

Predică de Cina Domnului 140

Dr. Vilmos Izsák

Insemnătatea cunoștințelor psihologico-religioase în omiletică 145

Dr. Dénes Szász

Ne amintim de Szenci Molnár Albert 151

Iván Veszeloyszky

Szenci Molnár Albert (1574—1634) 153

John C. Godbey

Contribuții la cunoașterea teologiei lui Socinus Faustus 155

Sámuel Szabó

Construirea bisericii unitariene din Brașov 159

Domokos Gyallay

Istoria unui testament 164

Zoltán Kisgyörgy

Castelul familiei unitariene Daniel din Virghiș 167

Pe calea reînnoirii serviciului nostru divin 170

LUCRĂRI OMILETICE

Sándor Major

Cei care sînt călăuziți de Duhul Sfint 174

Lajos Fekete

Reformă continuă 176

VIAȚA BISERICIASCĂ

. 180

ȘTIRI BISERICESTI

. 181

RECENZII

. 183

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: P. S. S. dr. Lajos Kovács, membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori) și Ferenc Sebe

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. România

Volume 80

1974

Number 3

CLUJ-NAPOCA

CONTENTS

Thirty years 131

STUDIES

The components of the divine service, **Á. Szabó** 133

The Lord's Super sermon, **I. Gellérd** 140

The importance of the psychological knowledge in homilitics,
V. Izsák 145

We remember to Szenci Molnár Albert, **D. Szász** 151

Szenci Molnár Albert (1574—1634), **I. Veszeloyszky** 153

Some unanswered theological questions in Socinian studies, **J. C.
Godbey** 155

The building of the Unitarian church in Braşov, **S. Szabó** 159

The story of a testament, **D. Gyallay** 164

The manor-house of the unitarian Daniel family in Virghiş,
Z. Kisgyörgy 167

The reform of our divine service 170

SERMONS

Who are moved by the Spirit of God, **S. Major** 174

The continuous reformation, **L. Fekete** 176

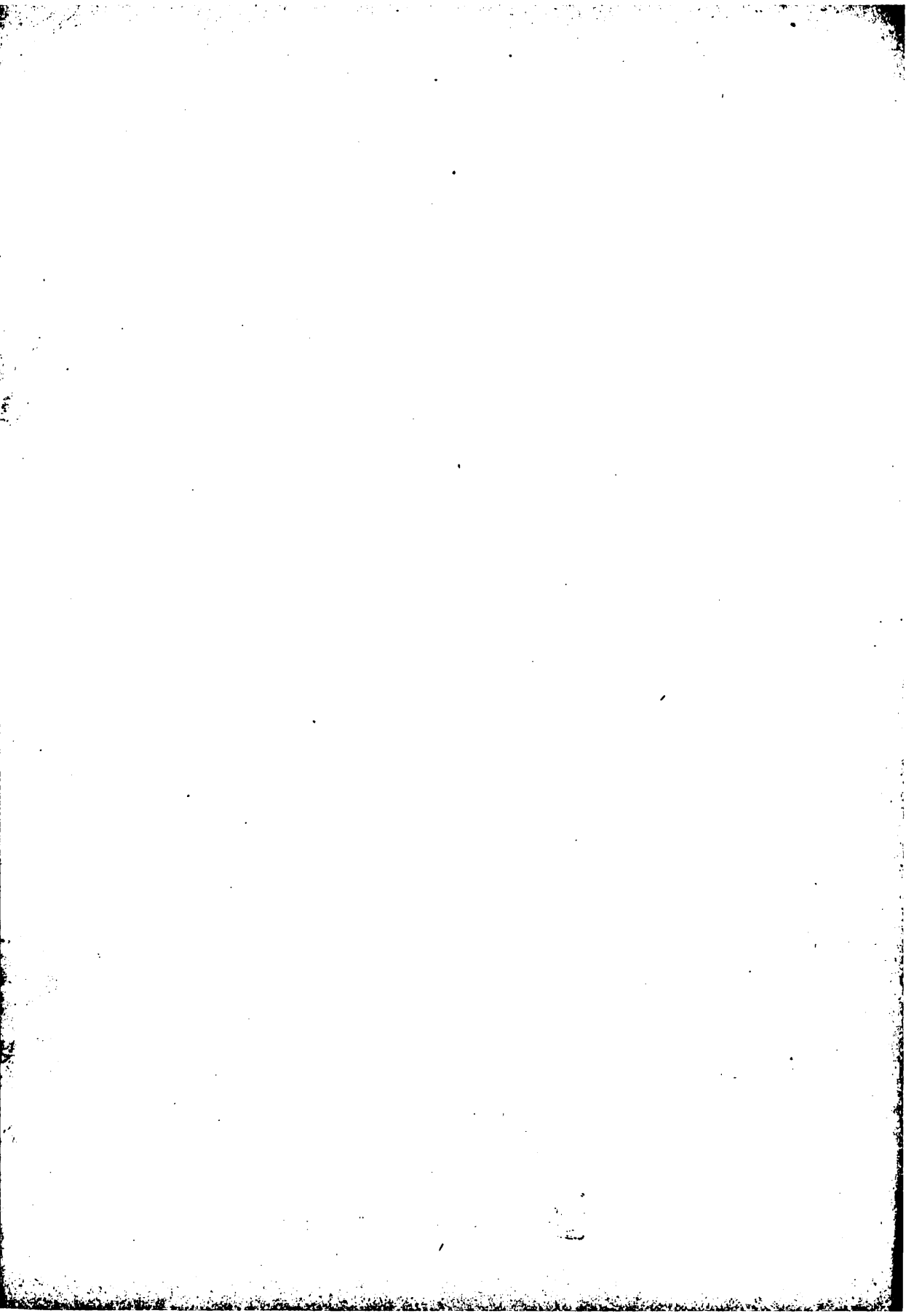
CHURCH LIFE 180

NEWS 181

REVIEW 183

Redacţie — Editorial Office

Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. R. S. România. Telefon 146—09

I. P. CLUJ-NAPOCA Com. 3159/1974